

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

**Факультет лінгвістики
Кафедра теорії, практики та перекладу французької мови**

«На правах рукопису»
УДК _____

«До захисту допущено»
Завідувач кафедри
_____ Ініціали, прізвище
«__» _____ 20__ р.

МАГІСТЕРСЬКА ДИСЕРТАЦІЯ

**на здобуття ступеня магістра
зі спеціальності 035 «Філологія»
на тему: «Особливості відтворення прецедентних феноменів у перекладі
творів Александра Дюма українською мовою
(на матеріалі роману «Три мушкетери»)»**

Виконав: студент 6 курсу, групи ЛФ-21мп
Кучерявий Андрій Романович _____

Науковий керівник:
доц. каф. ТППФМ, доц. Полюк І.С. _____

Рецензент:
проф. каф. ТППАМ, д. філол. н., проф. Тараненко Л.І. _____

Засвідчую, що у цій магістерській
дисертації немає запозичень з
праць інших авторів без
відповідних посилань
Студент _____

Київ 2023

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ТЕХНІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ УКРАЇНИ
«КИЇВСЬКИЙ ПОЛІТЕХНІЧНИЙ ІНСТИТУТ
імені ІГОРЯ СІКОРСЬКОГО»**

**Факультет лінгвістики
Кафедра теорії, практики та перекладу французької мови**

Рівень вищої освіти – другий (магістерський)
Спеціальність (спеціалізація) – 035 Філологія (035.055 Романські мови та літератури (переклад включно), перша – французька)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Ініціали, прізвище

«__» _____ 20__ р.

**ЗАВДАННЯ
на магістерську дисертацію студенту**

Кучерявому Андрію Романовичу

1. Тема дисертації «Особливості відтворення прецедентних феноменів у перекладі творів Александра Дюма українською мовою (на матеріалі роману «Три мушкетери»)», науковий керівник дисертації: Полюк Ірина Станіславівна, доц. каф. теорії, практики та перекладу французької мови, доц., затверджені наказом по університету від _____ 2023 р., № _____.
2. Термін подання студентом дисертації: _____ 2023 р.
3. Об'єкт дослідження: прецедентні феномени у межах франко-українського художнього перекладу.
4. Предмет дослідження: способи відтворення прецедентних феноменів у перекладі роману Александра Дюма «Три мушкетери» українською мовою.
5. Перелік завдань, які потрібно розробити:
 - 1) розглянути науково-теоретичні відомості про прецедентні феномени в аспекті перекладознавства, надати загальну характеристику поняття «прецедентний феномен»;
 - 2) порівняти поняття «прецедентність» та «інтертекстуальність»;

- 3) виявити основні класифікації прецедентних феноменів;
- 4) визначити та описати труднощі, пов'язані з перекладом прецедентних феноменів у художньому тексті;
- 5) розглянути особливості перекладу прецедентних феноменів у обраному франкомовному художньому творі з урахуванням їх категоріального статусу;
- 6) проаналізувати основні способи перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» Александра Дюма;
- 7) виокремити основні сфери походження прецедентних феноменів у досліджуваному творі;
- 8) проаналізувати розподіл вжитих прецедентних феноменів відповідно до їх типології у досліджуваному творі.

6. Орієнтовний перелік ілюстративного матеріалу: прецедентні феномени, відібрані з тексту роману Александра Дюма «Три мушкетери».

7. Орієнтовний перелік публікацій: стаття у фаховому науковому журналі.

8. Дата видачі завдання: _____ 2023 р.

Календарний план

№ з/п	Назва етапів виконання магістерської дисертації	Строк виконання етапів магістерської дисертації	Примітка
1	<i>Обґрунтування теоретичних передумов дослідження</i>		
2	<i>Формування програми й методики дослідження</i>		
3	<i>Аналіз досліджуваного матеріалу та виклад і оформлення результатів дослідження</i>		

Студент _____

А. Р. Кучерявий

Науковий керівник дисертації _____

І. С. Полюк

РЕФЕРАТ

Кучерявий А.Р. «Особливості відтворення прецедентних феноменів у перекладі творів Александра Дюма українською мовою (на матеріалі роману «Три мушкетери»)). Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня магістра зі спеціальності 035 «Філологія». КПП ім. Ігоря Сікорського, Київ, 2023.

У кваліфікаційній роботі розглянуто науково-теоретичні відомості про прецедентні феномени в аспекті перекладознавства, надано загальну характеристику поняття «прецедентний феномен», проведено порівняння понять «прецедентність» та «інтертекстуальність», здійснено теоретико-методологічне обґрунтування дослідження способів перекладу прецедентних феноменів, виявлено основні типології прецедентних феноменів, виокремлено основні сфери походження прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери», визначено та описано основні труднощі, пов'язані з їх перекладом у художньому тексті, проаналізовано основні способи перекладу українською мовою прецедентних феноменів у романі та встановлено зв'язок розподілу вжитих прецедентних феноменів відповідно до їх типології у досліджуваному творі.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що вперше здійснено аналіз перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» Александра Дюма, та надано оцінку їх значення для перекладу роману. У дослідженні виявлено та описано особливості того, як прецедентні феномени функціонують та передаються у перекладі відповідно до їх статусу.

Практичне значення здобутих результатів полягає у тому, що дисертація збагачує дослідницький досвід сучасної романістики новими знаннями про прецедентні феномени, їх типології та особливості та способи перекладу українською мовою. Отримані результати можуть знайти застосування в перекладацькій діяльності можуть слугувати основою для подальших

досліджень перекладу прецедентних феноменів у художніх творах, а також можуть бути використані в освітньому процесі, зокрема в теоретичних та практичних курсах теорії та практики перекладу, мовної комунікації та лінгвокультурології.

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження висвітлено в статті, опублікованій в науковому збірнику статей.

Кучерявий А. Р. Особливості відтворення прецедентних феноменів при перекладі художнього тексту (на матеріалі роману А. Дюма «Три мушкетери»). *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка*. Дрогобич, 2024. № 69.

Ключові слова: прецедентний феномен, інтертекстуальність, реалії, лінгвокультурологія, перекладознавство, класифікація.

RÉSUMÉ

Kucheriavyi A. R. “Particularités de la reproduction des phénomènes précédents dans la traduction des œuvres d'Alexandre Dumas en ukrainien (sur la base du roman “Les Trois Mousquetaires”)”. Travail de qualification finale sous forme de manuscrit.

Thèse de master en spécialité 035 “Philologie”. Institut polytechnique de Kyiv Igor-Sikorski, Kyiv, 2023.

Dans le travail de qualification finale, des informations scientifiques et théoriques sur les phénomènes précédents dans le domaine de la traductologie ont été prises en compte, une comparaison des concepts de “précédent” et d’“intertextualité” a été effectuée, une justification théorique et méthodologique de l’étude des méthodes de traduction des phénomènes précédents a été effectuée, les principales typologies de phénomènes précédents ont été définies, les principales sphères d'origine des

phénomènes précédents dans le roman “Les Trois Mousquetaires” ont été déterminées, les principales difficultés liées à leur traduction dans le texte littéraire sont identifiées et décrites, les principales méthodes de traduction en ukrainien des phénomènes précédents dans le roman sont analysées, et la relation entre la distribution des phénomènes précédents utilisés et leur typologie dans l'œuvre étudiée a été établie.

La nouveauté scientifique du travail réside dans le fait que, pour la première fois une analyse de la traduction des phénomènes précédents dans le roman “Les Trois Mousquetaires” d'Alexandre Dumas a été réalisée, et une évaluation de leur importance pour la traduction du roman a été faite. L'étude révèle et décrit les particularités du fonctionnement et de la traduction des phénomènes précédents en fonction de leur statut.

La valeur pratique des résultats obtenus est que la thèse enrichit l'expérience de recherche de la philologie romane moderne avec de nouvelles connaissances sur les phénomènes précédents, leurs typologies, particularités et méthodes de traduction en ukrainien. Les résultats obtenus peuvent trouver des applications dans les activités de traduction, peuvent servir de base à des recherches ultérieures sur la traduction de phénomènes précédents dans la fiction. Ils peuvent également être utilisés dans le processus éducatif, en particulier dans les cours théoriques et pratiques de théorie et pratique de la traduction, de la communication linguistique, des études linguistiques et culturelles.

Publications. Les principaux points et les résultats de la thèse sont présentés dans l'article publié dans un recueil d'articles scientifiques.

Kucheriavyi A. R. Osoblyvosti vidtvorennya pretsedentnykh fenomeniv pry perekladi khudozhnoho tekstu (na materialy romanu A. Dyuma «Try mushketry»). *Aktualni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuzivskyy zbirnyk naukovykh prats molodykh vchenykh Drohobyskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka*. Drohobych, 2024. № 69.

Mots clés: phénomène précédent, intertextualité, réalités, études linguistiques et culturelles, traductologie, classification.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	7
РОЗДІЛ 1 Теоретичні засади дослідження прецедентних феноменів.....	13
1.1 Прецедентні феномени як об'єкт дослідження мовознавства і перекладознавства.....	13
1.2. Порівняння понять «прецедентність» та «інтертекстуальність».....	20
1.3. Особливості дослідження прецедентних феноменів у перекладознавстві.....	23
Висновки до першого розділу.....	29
РОЗДІЛ 2 Категорія прецедентності у контексті художнього перекладу.....	31
2.1 Типологічні характеристики прецедентних феноменів.....	31
2.2 Способи досягнення еквівалентності та адекватності перекладу прецедентних феноменів.....	34
2.3 Засоби відтворення прецедентних феноменів у перекладах художніх творів.....	36
Висновки до другого розділу.....	41
РОЗДІЛ 3 Особливості перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» Александра Дюма українською мовою.....	43
3.1. Специфіка перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери».....	43
3.2. Засоби досягнення еквівалентності й адекватності перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» українською мовою.....	59
3.3. Аналіз способів перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери».....	73
Висновки до третього розділу.....	80
ВИСНОВКИ.....	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	88
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	96
ДОДАТКИ.....	97

Додаток А Співвідношення видів прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» Александра Дюма.....	97
Додаток Б Співвідношення способів відтворення прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» Александра Дюма.....	98
Додаток В Співвідношення прецедентних феноменів у досліджуваному романі «Три мушкетери» Александра Дюма відповідно до їх джерела походження....	99
Додаток Г Співвідношення вживання прецедентних феноменів відповідно до їх типології у досліджуваному романі «Три мушкетери» Александра Дюма.....	100
Додаток І Прецедентні феномени, відібрані для дослідження.....	101

ВСТУП

Формування іншомовної компетенції, подолання мовного бар'єру, розширення світогляду, міжкультурна взаємодія, глибоке розуміння продуктів культури неможливі без знання прецедентних феноменів: прислів'їв, приказок, цитат, відомих назв та імен, які стали загальними.

Розуміння і вживання універсальних та національних прецедентних феноменів є маркером приналежності до культури країни, мова якої вивчається та залученням до епохи, яку намагався відтворити автор у своєму творі. Нерозуміння сучасними читачами важливих для автора та його сучасників прецедентних феноменів знижує ймовірність правильного розуміння лінгвокультурної інформації, яку хотів передати автор. Таким чином, виникають додаткові труднощі для досягнення повноцінного сприйняття художнього тексту.

Саме прецедентні феномени становлять основу когнітивної бази, яка впливає на учасників лінгвокультурної спільноти, відбиваючись на їх мові. Прецедентні феномени входять до колективних фонових знань лінгвокультурної спільноти і виявляються одними з найбільш значущих елементів культурної грамотності мовної особистості, оскільки знання мови має на увазі чітке уявлення про те, які лексичні одиниці або прецедентні феномени слід використовувати у різних ситуаціях. Крім того, значення прецедентних феноменів у культурній грамотності підкреслюється їх роллю у збереженні та передачі культурних цінностей і традицій. Вони служать мостами між поколіннями, забезпечуючи наступність спільних знань і культурної ідентичності в межах мовної спільноти. Передача прецедентних явищ від одного покоління до наступного стає ключовим механізмом для підтримки культурної єдності та колективної пам'яті.

Для реалізації вдалої комунікації, людям з різних культурних середовищ необхідно володіти здатністю зчитувати прихований сенс, закладений

співрозмовником у повідомленні. Правильна інтерпретація прецедентних феноменів відіграє ключову роль у реалізації повноцінної комунікації, демонструючи глибоке розуміння як культурного контексту, так і мови країни походження автора художнього твору.

Художня література служить для читачів порталом до культурної спадщини інших народів, провідником у нюанси їхнього інтелектуального розвитку та спектру емоцій. Неможливо переоцінити значення її перекладу, оскільки він дає можливість обміну ідеями, поглядами та знаннями між людьми з різних країн. Основою успішного перекладу є лінгвістична та культурна компетенції перекладача, які гарантують достовірність перекладу. Перекладач повинен знаходити тонкий баланс між вірністю оригінальному тексту та забезпеченням того, щоб перекладений твір залишався доступним та зрозумілим для іншомовного читача.

Поняття «прецедентності» активно використовується в сучасних лінгвістичних дослідженнях, присвячених актуальним проблемам міжкультурної комунікації та когнітивної лінгвістики. Значний внесок у розуміння цих питань внесли А. Буднік, Т. Воробйова, В. Горпінюк, Ж. Колоїз, В. Кононенко, О. Микуляк, А. Петренко, Т. Самосенкова, О. Селіванова, Т. Соловйова, Г. Ташченко, Л. Шулінова, які займалися розробкою типологій прецедентних феноменів, розглядали особливості їх функціонування, розуміння та інтерпретації.

Прецедентні феномени служать показником культурної обізнаності особи, вказують на її приналежність до певної культури та епохи. Відчутне зростання використання прецедентних феноменів у художніх творах привернуло увагу як науковців, так і перекладачів, що спонукало посилити увагу до точності їх відтворення. Зважаючи на те, що прецедентні феномени становлять є невіддільною частиною культури будь-якої нації та часто зустрічаються в художній літературі, їх знання та розуміння є обов'язковим для адекватного перекладу художніх творів.

Александр Дюма – класик світової літератури, відомий своїми пригодницькими романами, які принесли йому статус одного з найбільш читаних французьких авторів у світі. Як писав Віктор Гюго: «Ім'я Александра Дюма – більш ніж французьке, воно європейське; він більше ніж європеець, він належить всесвіту. Його драматургія – на афішах усього світу; його романи перекладені усіма мовами. Александр Дюма – один з тих людей, яких можна назвати сіячами цивілізації; він очищає і покращує уми небаченим веселим і яскравим світлом; він запліднює душі, уми, мислення, він породжує жагу читання; він поглиблює людський геній і він його сіє. [...] Александр Дюма спокушає, зачаровує, зацікавлює, розважає і навчає. З усіх його творів, таких численних, таких різноманітних, таких живих, таких чудових, таких могутніх, випромінюється якесь чисте світло самої Франції» [12, с. 619–620].

Твори Олександра Дюма відзначаються багатством образності, що і приваблює його читачів. Образи дозволяють виокремити ті чи інші риси, також звернутися до певної історичної епохи або значної події історії. У творах письменника можна знайти багато прецедентних феноменів, що сприяє створенню особливої, неповторної атмосфери при читанні. Їх використання не тільки значно збагачує авторську мову, але й створює глибший, тісніший зв'язок між автором і читачем. Можливо, без прецедентних феноменів, ці твори і не здобули б такого успіху та популярності.

Актуальність роботи обумовлена широким використанням прецедентних феноменів у творах художньої літератури, особливо у творчості Александра Дюма, та закономірною необхідністю їх адекватного перекладу, здатного передати усі тонкощі закладених значень. Автор широко залучав до своїх творів прецедентні феномени з метою збагатити їх образами та емоціями, захопити інтерес читача та апелювати до його культурної чи історичної пам'яті.

Метою роботи є дослідження способів відтворення прецедентних феноменів у перекладах франкомовних художніх творів українською мовою.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання**:

- розглянути науково-теоретичні відомості про прецедентні феномени в аспекті перекладознавства, надати загальну характеристику поняття «прецедентний феномен»;

- порівняти поняття «прецедентність» та «інтертекстуальність»;
- виявити основні класифікації прецедентних феноменів;
- визначити та описати труднощі, пов'язані з перекладом прецедентних феноменів у художньому тексті;

- розглянути особливості перекладу прецедентних феноменів у обраному франкомовному художньому творі з урахуванням їх категоріального статусу;

- проаналізувати основні способи перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» Александра Дюма;

- виокремити основні сфери походження прецедентних феноменів у досліджуваному творі;

- проаналізувати розподіл вжитих прецедентних феноменів відповідно до їх типології у досліджуваному творі.

Об'єктом дослідження є прецедентні феномени у межах франко-українського художнього перекладу.

Предметом дослідження є способи відтворення прецедентних феноменів у перекладі роману Александра Дюма «Три мушкетери» українською мовою.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань у роботі застосовано такі основні методи дослідження:

- методи *аналізу* та *синтезу* було залучено для виокремлення основних характеристик прецедентних феноменів на основі наявних теоретичних матеріалів.

- шляхом *порівняльного аналізу* оригінального твору та його перекладу було встановлено та описано основні способи та прийоми передачі прецедентних феноменів при перекладі франкомовного художнього тексту українською мовою.

- *дедуктивний метод* було застосовано для визначення місця кожної категорії прецедентних феноменів серед інших категорій;
- залучення *методу класифікації* було необхідним для здійснення розподілу прецедентних феноменів згідно із соціумом, у якому відповідна одиниця функціонуватиме як прецедентна;
- завдяки *концептуальному аналізу* було визначено семантичне навантаження прецедентного феномену та були встановлені взаємозв'язки між його елементами;
- *аналіз контексту* було застосовано для виявлення значення прецедентного феномену в кожному конкретному випадку його вживання;
- зрештою, *аналіз результатів* практичної частини та *метод узагальнення* допомогли визначити та сформулювати як закономірності, так і особливості перекладу прецедентних феноменів.

Матеріалом дослідження слугували 87 прецедентних одиниць та їхні відповідні переклади українською. Приклади відібрано методом суцільної вибірки з роману Александра Дюма «Три мушкетери».

Наукова новизна дослідження полягає в тому, що вперше здійснено аналіз перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» Александра Дюма, та надано оцінку їх значення для перекладу роману. У дослідженні виявлено та описано особливості того, як прецедентні феномени функціонують та передаються у перекладі відповідно до їх статусу.

Практичне значення отриманих результатів полягає в їхньому внеску в розвиток досліджень перекладу прецедентних феноменів у художніх творах. Крім того, отримані результати можуть знайти застосування в перекладацькій діяльності та бути використаними при підготовці майбутніх спеціалістів у галузі перекладу.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (80 джерел, у тому числі 36 – іноземною мовою), списку джерел ілюстративного

матеріалу (3 джерела), 5 додатків на 17 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 116 сторінок. Основний зміст викладено на 80 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ

1.1. Прецедентні феномени як об'єкт дослідження мовознавства і перекладознавства

Прецедентні феномени є особливим класом лінгвістичних явищ, пройнятих культурними та історичними значеннями, які відіграють важливу роль у мовній комунікації та літературі. Прецедентні феномени є не лише важливою частиною національної культури, а й значною складовою мовної особистості. Прецедентні феномени вивчаються в рамках міжкультурної комунікації, лінгвокультурології та когнітивної лінгвістики та описуються у термінологічному контексті лінгвістичною теорією прецедентності.

Термін «прецедент» традиційно використовувався у сфері юриспруденції, де його трактування базувалося на контрверзі «було – не було». В сучасному контексті, цим терміном активно користуються у культурно-мовній сфері, розглядаючи його як «феномен первинного зразку, який представлено для оцінки та зіставлення з метою його подальшого використання для створення будь-якого вторинного явища за зразком первинного» [1, с. 8]

Значну увагу дослідженню прецедентних феноменів у своїх працях присвячували А. Буднік, Т. Воробйова, В. Горпінюк, Ж. Колоїз, В. Кононенко, О. Микуляк, А. Петренко, Т. Самосенкова, О. Селіванова, Т. Соловйова, Г. Тащенко, Л. Шулінова та інші.

Але, незважаючи на великий інтерес з боку дослідників до проблематики прецедентності, поняття «прецедентний феномен» неможливо віднести до остаточно сформованих і однозначно визначених термінів. Це зумовлено тим, що теорія прецедентності сама по собі ще недостатньо розроблена, і немає

єдиного понятійно-термінологічного апарату, тому немає загальноприйнятого терміну, який міг би визначити суть словосполучення «прецедентний феномен», і кожний вчений трактує його з різних позицій.

Прийнято вважати, що вперше лінгвістична теорія прецедентності була запропонована та теоретично обґрунтована у 1987 році. Дослідник розглядав прецедентні тексти, але при цьому дав їм настільки широке визначення, що до числа даних феноменів можна включити найрізноманітніші одиниці – невербальні одиниці, лексеми, фразеологізми, речення тощо. Під прецедентним текстом він розуміє будь-який прецедентний феномен, і дає йому наступне визначення, що наводить Г. Кицак: «прецедентний текст – це текст,

- 1) значущий для мовної особистості з пізнавального або емоційного погляду;
- 2) який має надособистісний характер, тобто добре відомий широкому оточенню даної особистості, включаючи її попередників і сучасників;
- 3) звернення до якого відбувається неодноразово в дискурсі цієї мовної особистості» [13, с. 128].

На основі цього визначення, О. Микуляк дає інше, видозмінене та уточнене, трактування терміна «прецедентний феномен» з позиції лінгвокогнітивного підходу. Під прецедентним феноменом дослідник розуміє феномени:

- а) добре відомі всім представникам національно-лінгвокультурної спільноти.

Прецедентний феномен добре відомий усім членам спільноти, оскільки вони знають або, як мінімум, мають уявлення про його існування і мають певний, загальний та обов'язковий для всіх носіїв даного ментально-лінгвального комплексу, детермінований національно та мінімізований варіант сприйняття цього феномену.

- б) актуальні у когнітивному (емоційному та пізнавальному) плані.

Це означає, що за прецедентним феноменом завжди стоїть деяке уявлення про нього, загальне та обов'язкове, детерміноване культурою, або інваріант його

сприйняття, який і робить усі посилання та звернення до названого феномену зрозумілими та конотативно-забарвленими.

в) апеляція до яких постійно поновлюється у мові тієї чи іншої національно-лінгвокультурної спільноти.

Під частою апеляцією мається на увазі той факт, що «відновлюваність» звернення до будь-якого прецедентного феномену може бути «потенційною», іншими словами, вона може бути і не частотною, але в будь-якому випадку, вона чітко зрозуміла співрозмовнику без другорядної, додаткової інформації, будь-якої розшифровки або коментаря [20, с. 256].

І. Богданова тлумачить поняття «прецедентний феномен» з точки зору лінгвокультурології, розглядаючи його як явище суспільного, історичного або культурного характеру, текст або особу, що є широко відомими і мають особливе значення для певної соціальної спільноти, та до яких здійснюється регулярне звернення в дискурсі [3, с. 60-61].

На думку Н. Чаграк, що висловлює схоже бачення цього поняття, прецедентні феномени – це специфічні знаки, символи чи сигнали певних культурно-історичних фактів, які характеризують ціннісну базу лінгвокультурної спільноти [37, с. 86].

А. Загорак розглядає прецедентні феномени як лінгвістичні та екстралінгвістичні явища, які добре відомі представникам певної лінгвокультури та входять у колективний когнітивний простір комунікантів [80, с. 69].

Ж. Колоїз стверджує, що «прецедентний феномен» є результатом певних когнітивних операцій індивіда. З огляду на це, вона вважає його певним чином «упакованими» знанням, що слугують засобом кодування, трансформації та інтерпретації відповідної інформації. Ці знання можуть приймати форму згорнутих метафор, виражати як раціональну, так і емоційну оцінку, та мати символічне значення [14, с. 112-113].

О. Селіванова називає прецедентні феномени компонентами знань, позначення та зміст яких добре відомі представникам певної етнокультурної

спільноти. Вона додає, що знаки прецедентних феноменів характеризуються значним інформаційним обсягом і є подібними до символів [26, с. 492].

В. Горпінюк стверджує, що кожний прецедентний феномен містить в собі національно детермінований набір ознак, який знаходиться у когнітивній структурі національно-культурної спільноти і передається її представниками із покоління в покоління. Це дозволяє сприймати такі елементи як еталони, тобто приклади для порівняння, що існують поза часом і дозволяють зберегти єдність національної культури [10, с. 12].

Ю. Шульга відносить прецедентні феномени до когнітивних структур, які формуються на основі пізнавальної бази представників однієї мовної спільноти. Ці структури формуються через прочитання тих самих книг, перегляду однакових фільмів і телепрограм, та спільний аналіз певних подій [6, с. 11]. Прихильники цієї точки зору розглядають прецедентні феномени як одиниці, наповнені культурною інформацією, що вказує на їхній зв'язок із культурним простором конкретної мовної спільноти. На думку Ю. Шульги, система прецедентних феноменів – це один із інструментів передачі «культурної пам'яті» народу від одного покоління до іншого та водночас засіб об'єднання народу навколо його культурних цінностей та моральних ідеалів. Дослідниця виділяє наступні критерії виявлення прецедентних феноменів у текстах: пов'язаність відповідного феномена з класичним твором, його загальновідомість, часта відтворюваність в текстах та неденотативне використання у якості культурного символу [42, с. 12].

Н. Одарчук та Т. Мірончук, говорячи про прецедентний феномен, мають на увазі «... особливу групу вербальних і вербалізованих феноменів, що відносяться до національного рівня “прецедентне”, тобто ті, які відомі будь-якому середньому представнику певної лінгвокультурної спільноти, і входять до когнітивної бази цієї спільноти». Також наголошується, що за кожним прецедентним феноменом стоїть якийсь факт, щось, що існувало в минулому, чи існує зараз [22, с. 111].

А. Буднік тлумачить прецедентний феномен як «вербалізований елемент

екстравертивної фігури комунікації – дискурсу». Цей елемент стійко пояснюється в прагматичних цілях і служить зверненням до імпліцитно існуючого, подібного стійкого елемента всередині інтровертивної комунікаційної структури – тексту або подібного стійкого елемента всередині комунікаційної структури – реальності. Метою є заощадження комунікативних зусиль і маркування ситуації спілкування [4, с. 13].

С. Єлісеєва визначає прецедентний феномен як одиницю мови і мовлення, що відноситься до галузі культурно-обумовлених знань і що входить до когнітивної бази, в рамках якої формуються уявлення людини про власну культуру та її місце в навколишньому світі. Також дослідниця розглядає його як «елемент мовної картини світу особистості, вербально виражену одиницю дискурсу, знак, референтом якого є культурна реалія». Іншими словами, це певний концепт у свідомості представника тієї чи іншої лінгвокультурної спільноти, вербальний вираз якого завжди співвідноситься з одним і тим самим феноменом у дійсності. Цей концепт у своїй роботі С. Єлісеєва називає «прецедентним» [27, с. 170].

Саме прецедентні феномени є відображенням у колективній свідомості певного концепту і є основними компонентами спільних для всіх членів лінгвокультурної спільноти ядра знань та уявлень про світ та дійсність. Також слід зазначити, що під «прецедентними феноменами» може розумітися детермінована національно система символів, інформації та асоціацій [27, с. 293].

І. Богданова зауважує, що прецедентні феномени виступають джерелами інтертекстуальності, значущими явищами суспільного, культурного життя або історії лінгвокультурної спільноти, що є ціннісно навантаженими та знайомими переважній більшості її представників» [3, с. 5].

Слід зауважити, що у французькій лінгвістиці прецедентні феномени є мало вивченими. Власні імена, які можна було б розглядати як прецедентний феномен, вважаються антономазією і розглядаються в рамках стилістики, а не прагматики. Антономазія – це стилістична фігура, яка будується на заміні імені

номінального власним ім'ям або навпаки [60, с. 14-18], [65, с. 48-51]. Прикладом може послужити ім'я персонажа комедійної п'єси Мольєра «Тартюф», яке використовують для позначення лицемірної людини або «французький імператор», говорячи про Наполеона [47].

Повернемося до концепції «прецедентного тексту». Спочатку це поняття стосувалося лише художнього тексту. Але надалі з'явилося більш розгорнуте формулювання прецедентних феноменів світової та національної культури, які відомі всім носіям мови та культури, закріплені у їхній свідомості, які повторюються та відтворюються у повсякденному дискурсі. Прецедентні феномени виявляються певними засобами фіксації знань та інформації у свідомості та їх актуалізацією.

Ю. Шулінова називає прецедентним текстом будь-яку цілісну послідовність знакових одиниць, що мають певне значення для тієї чи іншої культурної групи. Дослідниця виступає за ширше тлумачення терміну, пропонуючи зняти обмеження щодо кількості носіїв прецедентних текстів. Вона переконана, що прецедентні тексти також можуть бути відомими певному і обмеженому колу людей та функціонувати як прецеденти протягом відносно короткого часу [41, с. 21-22].

Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок про варіативність складу прецедентних феноменів. До того ж, не кожен пересічний представник лінгвокультурної спільноти має бути знайомий із прецедентними феноменами. Але має бути певне значення, відоме та зрозуміле конкретній групі людей. Таке бачення автора є доречним, проте подібні феномени будуть незрозумілими для більшості людей, і в більшості випадків, не зможуть бути адекватно перекладеними.

Головними функціями прецедентних феноменів є номінативна, персуазивна, ігрова та парольна. Номінативна функція полягає у позначенні різних предметів, якостей, подій, явищ тощо, які відтворюються у людській свідомості. Персуазивна функція передбачає можливість використання прецедентного тексту з метою впливу на іншого учасника спілкування та зміни

його точки зору. Основною метою ігрової функції є зацікавити читача, перевести мовлення в жартівливу тональність, що сприятиме створенню менш напруженої ситуації. Парольна функція може слугувати засобом ідентифікації людини як представника тієї чи іншої групи (соціальної, політичної, вікової тощо) [10, с. 13].

До прецедентних феноменів також належать назви творів художньої літератури, імена персонажів різних творів або їх авторів, історичні події чи імена відомих людей, знамениті архітектурні пам'ятки, цитати, прислів'я, приказки та крилаті слова. Можна відзначити, що прецедентний текст – це вид «чужого слова», який може бути різних розмірів: від афоризму до епосу [5, с. 29].

Цікаво, що раніше прецедентні феномени були часто пов'язані з відомими творами, важливими історичними подіями або наукою. Варто також згадати прислів'я та приказки, що відіграють велику роль у збереженні культури та унікальності народу. Однак сьогодні сфера джерел для основи прецедентів значно розширилися, додавши до свого інструментарію телебачення, політику та кіно.

Прецедентні феномени є об'єктом уважного вивчення багатьох вчених, кожен з яких пропонує власне визначення цього поняття, і завдяки чому наукова дискусія продовжується. У підсумку, дослідниками були визначені такі основні ознаки прецедентного феномену: загальновідомість, метафоричність, маркованість, оцінність, імпліцитність, прагматичність, повторюваність, наявність зв'язку з культурою спільноти і відсутність потреби додаткових пояснень. Крім того, до цього списку слід додати історичну мінливість. Прецедентні феномени культури є одиницями живого мовлення, отже, вони обмежені певними часовими рамками. Очевидно, деякі прецедентні феномени з часом стають неактуальними, перестають бути зрозумілими новим поколінням та виходять із активного вжитку. Нові прецедентні феномени виникають з новими суспільно-політичними, громадськими і культурними подіями, разом із появою нових популярних особистостей, новими творами літератури та

мистецтва, а також через рекламу [8, с. 44].

По суті, прецедентні явища служать нитками, що пронизують тканину культури, з'єднуючи людей у часі та створюючи відчуття безперервності. Постійне дослідження цих культурних ознак збагачує наше розуміння мови, покращує спілкування між поколіннями та зберігає глибину і різноманітність культурної спадщини.

1.2. Порівняння понять «прецедентність» та «інтертекстуальність»

Враховуючи непопулярність у західній лінгвістиці терміну «прецедентний феномен» та його похідних, необхідно більш детально розглянути поняття, яке найчастіше асоціюється з прецедентністю – інтертекстуальність. В існуючих дослідженнях часто бракує адекватного розмежування цих понять, що і призводить до їх використання в якості синонімічних понять, що не завжди є доцільним і заважає розпізнати певні відмінності у способі їх перекладу. Таким чином, прецедентність інколи визначають як «наявність у тексті елементів попередніх текстів», однак така інтерпретація має відношення скоріше до інтертекстуальності, тоді як прецедентність є набагато складнішим явищем. Безсумнівно, концепт прецедентності пов'язаний з інтертекстуальністю, оскільки в обох випадках йдеться про одиниці, що відсилають до явища, яке належить контексту, що існує поза межами наявного тексту [32, с. 31-32], однак це зовсім не є головним для характеристики прецедентного феномену.

В основі теорії інтертекстуальності лежить визначення художнього твору як «... місця перетину текстових площин, як діалогу різного виду письма, – самого письменника, отримувача (або персонажа) і, нарешті, письма, створеного теперішнім або попереднім культурним контекстом» [18].

Терміну «інтертекстуальність» був введений Ю. Крістєвою, яка описувала його як взаємодію різних кодів, дискурсів чи голосів, які переплітаються в

тексті. За словами дослідниці, «будь-який текст будується як мозаїка цитат; текст – продукт запозичення та трансформації іншого тексту». Перехід від поняття інтерсуб'єктивності до інтертекстуальності свідчить про те, що поетична мова піддається принаймні подвійному тлумаченню» [64, с. 37], та водночас додає, що інтертекст «не є цілеспрямованим зібранням цитат, а є певним простором сходження можливості цитації та її виявлення» [19, с. 233].

Проте канонічним визначенням понять «інтертекст» та «інтертекстуальність» прийнято вважати тлумачення Р. Барта: «Кожний текст є інтертекстом; інші тексти присутні в ньому на різних рівнях у більш чи менш впізнаваних формах: тексти попередньої культури і сучасної культури. Кожен текст являє собою нове полотно, зіткане із старих цитат. Уривки культурних кодів, формул, ритмічних структур, фрагменти соціальних ідіом тощо – всі вони ввібрані текстом і перемішані в ньому, оскільки завжди до тексту й навколо нього існує мова» [50, с. 39]. Іншими словами, процес створення літературних творів та формування культури є нескінченною взаємодією з текстами, причому будь-який текст є «реакцією» на попередні тексти.

У результаті, читач стає співавтором такого тексту, самостійно наповнюючи його сенсами. Незважаючи на те, що автор виражає свою думку у завуальованій формі, він прагне бути зрозумілим і розраховує на певний багаж знань читача, за допомогою якого той має побачити багатства смислів закладені за кожним прецедентним феноменом. Саме у цьому полягає одна з головних відмінностей між інтертекстуальністю та прецедентністю. Якщо читач не зрозуміє вжите посилання станеться комунікативний провал, однак текст, що містить інтертекстуальні елементи розрахований на багатошаровість, таким чином, читач здатен продовжувати читання, не розглядаючи фрагмент поточного тексту як «зміщений та такий, що відсилає до синтагматики вихідного тексту» [32, с. 33], сприймаючи його натомість як органічну складову літературного твору.

Варто зазначити, що інтертекстуальні посилання не передбачають однозначного трактування, радше дають основу для нескінченної кількості

інтерпретацій. Як наголошував Р. Барт, інтертекстуальність перетворює взаємини із текстом на гру, іноді без чітко усвідомленого наміру автора. На думку дослідника, «неможливо розпізнати всі смисли тексту, оскільки текст безкінечно відкритий у безкінечність: жоден читач, жоден суб'єкт, жодна наука не можуть зупинити рух тексту, або скоріше ті форми, коди, через які проходить виникнення смислів тексту» [49, с. 130].

При перекладі тексту, що містить прецедентні феномени, які належать до вихідного культурно-текстового простору та відсутні в цільовому, є обов'язковим надання їх однозначного пояснення у перекладі – відсутність необхідних фонових знань створює бар'єр для читача, перешкоджаючи йому інтерпретувати подане повідомлення належним чином. Перекладач грає вирішальну роль у розкритті прихованих смислів цих феноменів, оскільки саме таким був намір автора [32, с. 33].

Якщо читач перекладу не буде здатен усвідомити такі приховані смисли, його інтерпретація прецедентного феномену та безпосереднього контексту його вживання буде неповною або не здійсниться взагалі. Здатність прецедентних феноменів розкривати закладені смисли залежить від встановленого зв'язку між власне прецедентом і новим контекстом його реалізації, внаслідок чого ментальний образ «легко фіксується у пам'яті людини, набуваючи ознак гештальту та стійких асоціативних зв'язків» [32, с. 34], без формування такого образу функція прецедентного феномену у тексті буквально втрачається.

Ще одна суттєва відмінність між прецедентністю та інтертекстуальністю полягає у тому, що «інтертекстуальні блоки запускають у свідомості реципієнта механізм герменевтичного тлумачення отриманої інформації, навіть якщо ремінісценції звучать як відголоски чогось незрозуміло знайомого» [32, с. 34].

Задача інтертекстуальних посилань полягає в тому, щоб підживлювати інтелектуальну гру між письменником та читачем. Справа в тому, що не кожен пересічний представник мовної культури зможе розпізнати міжтекстове посилення – ці посилення розраховані переважно на високоерудованого читача, – саме тому обговорення їх виходу на рівень прецедентності є недоцільним.

Спільною рисою інтертекстуальності та прецедентності є їхній погляд на текст як на «постійний процес означування» [32, с. 35], а той обсяг інформації, що інтерпретує читач, прямо корелює з його обізнаністю та уявою. Втім, якщо цитування в рамках інтертекстуальності може здійснюватися заради самого цитування, то прецедентні феномени завжди переслідують певну мету. Як наслідок, однозначна інтерпретація прецедентних феноменів є невід’ємною рисою якісного перекладу.

Для правильної інтерпретації та передачі прецедентного феномену в перекладі, перекладачеві необхідно встановити компоненти, які дозволять знайти аналогічний феномен у цільовому культурному просторі. Але часто це є можливим виключно для загальнозрозумілих феноменів, оскільки культурно специфічні прецедентні феномени залишаються «непроникними для іншомовного реципієнта» [32, с. 36]. Це пояснюється тим, що в них може бути відсутнім відповідний емоційно-оціночний компонент, або вони можуть не демонструвати ознак прецеденту в культурі перекладу.

Для розкриття образно-асоціативного комплексу, який супроводжує будь-яке висловлення, перекладач може вдаватися до внутрішньо текстових, позатекстових коментарів, описового перекладу тощо. Однак коли йдеться про інтертекстуальні включення, головною метою перекладача є відтворення виключно міжтекстових відносин – його мета не передбачає роз’яснення; переклад інтертекстуальних елементів радше передбачає збереження відкритості до інтерпретації [32, с. 36]. При перекладі прецедентних феноменів важливо враховувати їх когнітивну природу, щоб зберегти для читача ментальний образ, передбачений автором у оригінальному тексті. При перекладі інтертекстуальність функціонує як текстова категорія, тому вимагає відповідного підходу з боку перекладача.

1.3. Особливості дослідження прецедентних феноменів у перекладознавстві

Прецедентні феномени відображають світогляд певного народу та його фундаментальні цінності. Вони допомагають автору оцінювати реальність та висловити своє ставлення до деяких подій, явищ або особистостей, і не завжди можуть бути зрозумілими іншомовним читачам. Саме тому їх переклад вимагає врахування ряду факторів і наявності знань у наукових галузях.

Для здійснення адекватного перекладу прецедентних феноменів, які втілюють цінності, моральні норми та мають потенціал для впливу на читача, потрібен перекладач з широкими знаннями історії та культури як свого народу, так і народу автора твору. Ця необхідність випливає із взаємодії, що відбувається між представниками різних культур, кожна з яких має свої унікальні особливості. Прецедентні феномени є фундаментальними елементами культури, одиницями з глибинною соціокультурною основою, які мають важливе значення для осіб з єдиним національно-культурним менталітетом, що поділяють спільні естетичні, етичні та моральні принципи, володіють подібними фоновими знаннями [17, с. 104].

Коли автор використовує прецедентні феномени у своєму творі, він розраховує на читацьку обізнаність та розуміння контексту повідомлення. Завдання перекладача - допомогти читачам, які не належать до того самого культурного контексту, що й автор оригіналу, зрозуміти сенс, закладений у прецедентні феномени. Виходить, що метою прецедентних феноменів є «не тільки передача історичної інформації у часовому просторі, але й самоідентифікація індивіда, соціальної групи або суспільства в цілому» [42, с. 35].

Прецедентні феномени є носіями значень та цінностей, властивих певному народу, і, тому, лише його представники можуть повністю зрозуміти повідомлення автора та мету, яку він намагався досягти через використання цих одиниць. Рішення використовувати ті чи інші мовні засоби є виключно особистим рішенням, яке залежить від уподобань письменника. Тим не менш, важливо визнати, що свідомість письменника неминуче формується під впливом певних культурних, історичних, політичних, соціальних умов та інших

контекстуальних факторів [32, с.102]. Таким чином, кожен використаний прецедентний феномен відображає не лише світогляд автора, але і певного соціуму.

Художня література служить засобом накопичення знань про світ, про історію, про людей. Мовна одиниця, використана автором у творі, може з часом змінити своє значення або навіть втратити статус прецеденту.

Еволюційна природа прецедентних феноменів ускладнює роботу перекладача. Щоб впоратися з цими труднощами, перекладачу необхідно володіти якомога більшим обсягом інформації, щоб мати змогу зрозуміти, яке значення мала вжита одиниця свого часу і правильно її інтерпретувати. «Через великий часовий розрив, зміну історичних епох від сучасного читача вимагається значно більше зусиль та знань при читанні художніх творів» [33, с. 60].

Для достовірного відтворення іншомовного тексту перекладач повинен створити картину світу, подібну до вихідної, яка б відображала її основні риси, не створюючи при цьому помилкових уявлень через культурні відмінності. «Особливості кожної культури виражаються у відмінності мовних картин світу, неповторності культурних концептів, розбіжностях на рівні когнітивних структур, на основі яких вибудовуються висловлення у різних мовах, наявності у текстах етнокультурних маркерів» [21, с. 28]. Прецедентні феномени відображають етнічні особливості ментального простору, які є віддзеркаленням навколишньої дійсності. Відповідно, повнота і точність перекладу залежать від того, наскільки вдало відтворено в тексті оригіналу особливості світосприйняття автора [42, с. 36].

Завдання перекладача полягає у налагодженні ефективної комунікації між автором оригіналу та іншомовним читачем. Вирішальну роль у процесі перекладу відіграє вміння перекладача ідентифікувати прецедентну одиницю та пов'язати її з конкретним текстом або ситуацією, яка лягла в основу цього прецеденту [32, с.106]. Для отримання еквівалентного перекладу, перекладач має ідентифікувати прецедентну одиницю та пов'язати її з конкретним текстом

або ситуацією, яка лягла в основу цього прецеденту, тобто викликати у читача перекладу ментальний образ схожий на той, що виникає в голові у читача оригіналу. Якщо необхідно, перекладач може застосовувати різні перекладацьких прийоми, щоб компенсувати будь-які відмінності та зберегти значення і вплив прецедентного феномену в перекладеному творі, які були закладені автором.

«Кожен народ у своїх (традиційних) власних назвах зазвичай шукає осмислення людської натури, перетворюючи те чи інше ім'я на символ» [33, с. 59]. Таким чином, лише представники народу автора можуть мати повне розуміння його ставлення до змісту твору та всіх тонкощів значення прецедентних одиниць.

Прецедентні феномени утворюються на тому чи іншому етапі розвитку певної спільноти, а еволюція цінностей у суспільстві може призвести до зміни первісного значення, що лежить в основі прецедентної одиниці. Це, у свою чергу, може стати причиною невірної інтерпретації або зниження рівня метафоричності при перекладі [32, с.104]. У такому разі прецедентна одиниця не буде мати очікуваний вплив на читача. Таким чином, перекладач має відтворювати функції прецедентних феноменів, що вимагає від нього здійснення ефективної комунікації між спільнотами, незважаючи на відмінності у сприйнятті образів.

Прецедентні одиниці мають сильний зв'язок із психологією суспільства, звідки вони походять. Виходить, що «міжкультурне спілкування відбувається ефективніше, якщо психічні асоціації та мовні конотації є аналогічними чи близькими» [40, с. 167]. Тобто, при взаємодії різних культур зростає ймовірність виникнення непорозумінь. Отже, комунікація в межах єдиного культурного простору вважається простішою та більш природною.

Підсумовуючи вищесказане, можна зауважити, що адекватне відтворення прецедентних феноменів вимагає від перекладача залучення різноманітних знань та загальної обізнаності. Він має бути досить компетентним у багатьох сферах, що можуть бути джерелом походження прецедентних феноменів.

Тільки за допомогою такого підходу можна зберегти закладені у них функцію значення. Всебічне врахування зазначених особливостей дозволить повноцінно відтворити прецедентні одиниці. Слід розуміти, що дослідження прецедентних феноменів потребує залучення багатьох галузей науки і використання наукової бази для покращення перекладацької діяльності.

Задля найбільш точного відтворення прецедентних феноменів текст має розглядатися перекладачем як культурне явище, що тісно пов'язане з існуючими надбаннями суспільства. Більш того, текст несе в собі відбиток особистих поглядів і цінностей автора, що пов'язані з культурою народу, які перекладач має взяти до уваги. Треба зазначити, що прецедентні феномени потребують співвідношення «з певною одиничною ситуацією, особистістю або текстом, що є культурно, історично і соціально значущими та містяться в ментальній пам'яті народу як складники етичних, естетичних, орієнтаційних або інших цінностей» [3, с. 59]. Переклад прецедентних феноменів взагалі варто розглядати як процес, спрямований на перенесення сутності, тому що асоціації, які породжують прецедентні одиниці, містяться у свідомості індивіда-представника певного культурного простору.

Прецедентні одиниці функціонують відповідно до визначеної моделі, відтворюючи певний комплекс ознак для висловлення потрібного значення у межах нової ситуації. В залежності від ситуації, відтворення прецедентних феноменів має свої особливості, обмежене рамками певної ситуації, оскільки вона впливає на вибір ознак, які актуалізуються внаслідок їх використання.

У підсумку, процес відтворення прецедентних феноменів вимагає врахування різноманітних факторів, залучення термінології та методології інших наук. Широке використання прецедентних феноменів у мові привернуло увагу багатьох вчених, які присвятили свої дослідження визначенню їх видів, головних ознак, функцій, особливостей їх сприйняття та відтворення іншою мовою, а також аналізу у різних типах дискурсів. Помітно також зросла увага до мовної особистості читача та його здатності розуміти одиниці, що передають певну культурну інформацію. Художня література сповнена прецедентних

феноменів, які служать подвійній меті – допомогти автору висловити свої думки та надати тексту виразного відтінку, збагатити його. Цей творчий процес спирається на багаж загальних знань, притаманних культурі автора.

Висновки до Розділу 1

Прецедентні феномени є не лише важливою частиною національної культури, а й значною складовою мовної особистості. Прецедентні феномени є темою досліджень багатьох науковців, в результаті чого існують різні визначення цього поняття. У сучасній науці існує багато різних типологій прецедентних феноменів, запропонованих різними вченими, які враховують різні параметри. Існує чимало загальних ознак, як-то загальновідомість, метафоричність (переносне, символічне значення), маркованість, оцінність, імпліцитність, прагматичність, повторюваність, наявність зв'язку з культурою спільноти і відсутність потреби додаткових пояснень, історична мінливість.

Незалежно від того, чи розглядаються прецедентні феномени як когнітивні структури, інструменти передачі культурної пам'яті чи джерела інтертекстуальності, прецедентні феномени відіграють важливу роль у формуванні колективної свідомості мовної та культурної спільноти.

Прецедентні феномени є знайомими в межах конкретної спільноти, слугують носіями культурних цінностей та певних характеристик, часто вживаються в мові і сприяють формуванню оцінки в новому контексті. Вони можуть бути як загальновідомими, так і бути зрозумілими лише обмеженій групі осіб.

Прецедентні феномени є носіями прихованого сенсу і вимагають врахування їх неоднорідної структури та всіх особливостей вживання, а отже вимагають відповідної компетенції від перекладача. Перекладач повинен володіти глибокими знаннями історії та культури як вихідної, так і цільової мов, щоб мати змогу донести до свідомості читача їх семантичний та конотативний зміст.

Розмаїття прецедентних феноменів вимагає індивідуального розгляду кожного окремого випадку перекладу та підбору способу передачі. Такий комплексний підхід дає змогу ефективно відтворити значення та вплив, який

прецедентні феномени справляють на читача з іншого мовного та культурного середовища.

РОЗДІЛ 2

КАТЕГОРІЯ ПРЕЦЕДЕНТНОСТІ У КОНТЕКСТІ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

2.1. Типологічні характеристики прецедентних феноменів

У сучасній науці існує багато різних типологій прецедентних феноменів, запропонованих різними вченими, які враховують різні параметри.

Л. Юлдашева наводить першу типологію прецедентних текстів, яка поділяє їх на вербальні, до яких дослідниця зараховує різноманітні вербальні одиниці, тексти як результати мовленнєвої діяльності, та невербальні феномени, тобто твори живопису, скульптури, архітектури тощо [43, с. 226].

О. Тимчук та О. Сеньків поділяють «прецедентні феномени» за характером прецедентності, тобто залежно від ступеня популярності в різних соціумах, країнах тощо на кілька рівнів: автопрецеденти, соціумно-прецедентні феномени, національно-прецедентні феномени та універсально-прецедентні феномени. Розглянемо кожен із типів докладніше.

Автопрецеденти – це такі феномени, які є відображенням у свідомості індивіда деяких елементів навколишнього світу і які мають особливе емоційне, аксіологічне і пізнавальне значення саме для даної особистості. Феномени даного типу безпосередньо пов'язані з індивідуальними уявленнями про реальність та з неповторним асоціативним рядом особистості.

Соціумно-прецедентні феномени – феномени, які відомі кожному середньому представнику певного соціуму та які входять до колективного когнітивного простору. Прецеденти цього типу можуть наближатися до автопрецедентів у разі, якщо даний соціум обмежений рамками сім'ї.

Національно-прецедентні феномени – феномени, відомі будь-якому пересічному представнику тієї чи іншої етнолінгвокультурної спільноти та які

входять до національної когнітивної бази.

Універсально-прецедентні феномени «відомі будь-кому сучасному повноцінному *homo sapiens* і входять до універсального когнітивного простору людства» [34, с. 251-252].

Інша типологія поділяє прецедентні феномени за можливістю або неможливістю реалізуватися в мовленні: вербалізовані прецеденти (прецедентний текст та прецедентну ситуацію) та власне вербальні прецеденти (прецедентне ім'я та прецедентне висловлення) [31, с. 95].

Прецедентний текст виступає як лінгвокогнітивна, поліпредикативна одиниця, складний знак, сукупність значень компонентів якого не еквівалентна його смислу. Він являє собою комплексний і самодостатній продукт мовно-мисленнєвої діяльності, мовно-мисленнєвої діяльності, пересічному представнику національно-культурної спільноти. Прецедентний текст може неодноразово реалізовуватися у процесі мовлення, але лише через пов'язані з ним власне вербальні прецедентні одиниці: прецедентне ім'я, прецедентне висловлення [28, с. 45], або засобом описової вербалізації [30, с. 115].

Прецедентна ситуація – це певна “ідеальна” або “еталонна” ситуація, пов'язана з певним набором конотацій, диференційні ознаки якої містяться у когнітивній базі [30, с. 118]. Реалізація прецедентної ситуації здійснюється за допомогою апеляції до інших прецедентних феноменів, пов'язаних з нею, наприклад, прецедентних імен, текстів чи висловлювань. Крім цього, атрибутом такої ситуації може виступати і опис або звернення до реалій, тобто будь-яке явище, яке не стосується прецедентності, але фігурує в прецедентній ситуації.

Прецедентним ім'ям називається «індивідуальне ім'я, пов'язане або 1) з широко відомим текстом, що відноситься, як правило, до прецедентних, або 2) з ситуацією, що широко відома носіям мови і виступає як прецедентна». Так само прецедентне ім'я може виступати як ім'я-символ, яке вказує певну сукупність певних якостей. Прецедентне ім'я може актуалізуватися через прецедентний текст чи ситуацію [34, с. 251]. Даний тип прецедентного феномену може давати характеристику будь-якого предмета за його ознаками,

описувати людину за зовнішністю, одягом або рисами характеру [2, с. 29].

Наприклад, прецедентне ім'я «Наполеон» може бути сприйнято представниками лінгвокультурного співтовариства як характеристика людини маленького зросту або людини з великими амбіціями, а прецедентне ім'я «Дон Жуан» сприйматися як характеристика дамського догідника.

О. Пишньоха, І. Покровська та О. Гапченко стверджують, що прецедентне ім'я може бути не лише індивідуальним ім'ям людини, але і надає перетворену класифікацію прецедентному імені:

- а) прецедентні імена, які позначають художні чи інші твори;
- б) прецедентні імена, які позначають важливі події за допомогою вказівки на дату;
- в) прецедентні імена, які позначають ті чи інші події за допомогою вказівки на місце, де вони сталися;
- г) прецедентні імена, які позначають об'єкти бізнесу – компанії, заводи, банки тощо;
- г) прецедентні імена, які позначають географічні об'єкти, що отримали широку популярність;
- д) прецедентні назви країн здатні бути нагадуванням про історичну долю відповідних держав;
- е) прецедентні імена, які пов'язані із назвами кораблів чи інших об'єктів [23, с. 58], [7, с. 17].

Прецедентне висловлювання – «репродукований продукт мовної діяльності, закінчена і самодостатня одиниця, яка може бути чи не бути предикативною, складний знак, сума значень якого не дорівнює його змісту» [16, с. 9]. Наприклад, «Liberté, Égalité, Fraternité».

Дані висловлювання регулярно відтворюються у мові носіїв ментально-лінгвального комплексу. До прецедентних висловлювань відносяться широко відомі цитати, крилаті вирази, прислів'я та приказки. За використанням прецедентного висловлювання завжди стоїть прецедентна ситуація чи прецедентний текст, які відіграють значну роль у формуванні сенсу

висловлювання. Без відсилання до прецедентної ситуації чи прецедентного тексту зміст висловлювання може залишитися незрозумілим.

Прецедентне висловлювання відрізняється від інших типів прецедентних феноменів тим, що має особливу фіксовану структуру. Воно не виникає наново в кожному акті комунікації, тексті чи дискурсі, а відтворюється повністю, у тому вигляді, в якому воно вперше з'явилося в будь-якій прецедентній ситуації чи прецедентному тексті. Іншими словами, прецедентне висловлювання «сприймається глобально, як існуюче в готовому вигляді конструктивне та семантичне ціле, що відтворюється без істотних змін у відповідних комунікативних ситуаціях» [39, с. 378].

Усі перелічені вербальні, вербалізовані і невербальні прецедентні феномени певною мірою зосереджують у собі культурно значущу інформацію та служать її актуалізації у мові, тексті та дискурсі представників будь-якої лінгвокультурної спільноти. При реалізації одного з типів прецедентних феноменів може відбуватися реалізація інших феноменів одночасно з ним.

2.2. Способи досягнення еквівалентності та адекватності перекладу прецедентних феноменів

За своєю суттю перекладацька діяльність є посередницькою. Мовне посередництво можна визначити як перетворення вихідного тексту у процесі міжмовної комунікації у таку мовну форму, яка може бути сприйнята аудиторією, що не володіє вихідною мовою. Таким чином, переклад – це «вид мовного посередництва, при якому зміст іншомовного тексту оригіналу передається на іншу мову шляхом створення цією мовою комунікативно рівноцінного тексту» [15, с. 144-145].

Мета будь-якого перекладу полягає у створенні тексту мовою перекладу, який є аналогічним до оригінального тексту. Також в оригіналі та перекладі має спостерігатися єдність форми та змісту, що є основним критерієм при виборі

перекладачем мовних засобів, способів, прийомів, перекладацьких рішень, що утворюють індивідуальну, проте не унікальну комбінацію стратегічних процесів.

Основне завдання перекладу як виду перекладацької діяльності зводиться до досягнення повноти і точності передачі тексту оригіналу. На підставі цього у перекладознавстві були вироблені певні критерії еквівалентності, що по іншому називаються адекватністю перекладу. Слід зазначити, що еквівалентність при перекладі є близькою смисловою схожістю між оригіналом та перекладом [9, с. 62]. Еквівалентність перекладу є однією з найважливіших умов функціонування перекладацької діяльності загалом, адже максимальний збіг тексту оригіналу та перекладу вважається надзвичайно важливим.

В. Яблочнікова розглядає переклад як «процес перетворення мовного твору (тексту) однією мовою на мовний твір іншою мовою зі збереженням незмінного плану змісту» [44, с. 250]. Таке визначення свідчить про те, що у процесі перекладу спостерігається заміна одиниць плану висловлювання, тобто одиниць мови, проте у незмінному вигляді залишається план змісту, тобто інформація, що міститься у тексті.

На думку Л. Ткач та І. Рибалко, переклад будь-якого тексту це «мистецтво, що вимагає вміння розосередити увагу настільки, щоб висвітлюючи деталі, завжди мати на увазі ціле, тобто весь текст» [35, с. 210].

Н. Хабарова стверджує, що переклад можна розглядати як обмін інформацією між людьми, які розмовляють різними мовами та живуть у різних соціокультурних суспільствах, отже, володіють різними знаннями щодо одного й того ж явища. У той же час в одній культурі можуть бути такі елементи, яких немає в іншій культурі, що є додатковою складністю у процесі перекладу. На підставі цього можна стверджувати, що завдання перекладача є такими:

а) знати іноземну мову, з якої здійснюється переклад на рівні, що є достатнім для розуміння викладеної інформації;

б) знати іншу мову (зазвичай рідну) на рівні, достатньому для грамотного викладення інформації;

- в) вміти користуватися робочими джерелами інформації;
- г) орієнтуватися у тій дисципліні, у сфері якої написаний текст;
- г) володіти фоновими знаннями мови-оригіналу та приймаючої мови [36, с. 174].

Вищезазначені твердження є особливо актуальними за необхідності перекладу прецедентних феноменів, тому що без наявності знань про особливості культури мови оригіналу, як і без знань про культуру загалом, правильно перевести прецедентний феномен неможливо.

Зважаючи на те, що переклад прецедентних феноменів є передачею культурних реалій, необхідно звернутися до визначень, які розглядають культурологічний аспект перекладу. Так, В. Приходько, Н. Киселюк та, О. Найдюк звертають увагу, що переклад – це «комунікація на кордоні культур» і перекладач змушений «одночасно бачити світ “зсередини” перекладного твору і дивитися на цей твір збоку» [24, с. 66].

На думку О. Дем'яненко, переклад можна охарактеризувати як процес міжмовної та міжкультурної комунікації, який складається з двох етапів: аналізу первинного тексту, що зазнав «перекладацького» аналізу та створення вторинного тексту, тобто метатексту, що заміняє первинний в іншому лінгвістичному та культурному середовищі. Беручи до уваги, що цей процес направлений на передачу комунікативного ефекту первинного тексту, він частково модифікований відмінностями між двома мовами, двома культурами і двома комунікативними ситуаціями [11, с. 290-291].

2.3. Засоби відтворення прецедентних феноменів у перекладах художніх творів

Слід зазначити, що в перекладі як процесі діяльності дуже чітко простежується сутність мови як знакової системи, а також двостороння природа

мовного знаку, який, як відомо, поєднує у собі план змісту та план висловлювання. На підставі цього з'являються значущі проблеми перекладу, до яких належить перекладність та еквівалентність. Все це потрібно враховувати під час перекладу прецедентних феноменів.

Вважається, що реалії, виступаючи предметом матеріальної та духовних культур, передають життєвий образ і розумову приналежність до конкретного суспільства і тому вони не мають прямих еквівалентів в інших культурах. Отже, переклад цих реалій іншою мовою становить значну проблему. Тому переклад реалій іншою мовою стає досить складним завданням, що передбачає не лише передачу понятійного змісту цих лексичних одиниць, а й узгодження їх функціонально-стилістичних характеристик для досягнення рівноцінного впливу того й іншого тексту на читача.

Т. Самосенкова вважає, що основна проблема передачі реалій полягає в тому, що лексеми вихідної мови не збігаються з лексемами перекладної мови. Дослідниця поєднує типи семантичних співвідношень у вихідній мові та у перекладній мові у 3 групи:

- а) повна відповідність;
- б) часткова відповідність;
- в) відсутність відповідності [25, с. 72].

Прецедентні феномени належать до категорії слів реалій, тому для перекладу прецедентних феноменів слід використовувати ті самі способи, що застосовуються для перекладу реалій. Кожна з численних мов має власний набір реалій, які виражають яскраво виражений національний колорит.

Перекладач, перш ніж розпочати безпосередньо роботу, повинен ознайомитись, відчувати нову реалію в оригінальному творі, визначити місце, яке вона займає в контексті, як її використовує та подає автор і які засоби він застосовує для того, щоб донести до свідомості читача її семантичний та конотативний зміст.

Кожна мова насичена реаліями, які є носіями національного колориту. До категорії слів реалій належать прецедентні феномени. Існує багато прийомів

перенесення реалій до іншої мови, які поділяються на дві основні групи: запозичення та переклад. Якщо перекладачу не вдається передати реалію, він може опустити її у тексті перекладу.

В. Ангеловська пропонує наступну класифікацію методів передачі реалій [2, с. 40-42]:

Запозичення

Запозичення є найкращим способом передачі місцевих колоритів різних реалій. До його складу входять такі прийоми:

а) Транскрипція – це пофонемне відтворення лексеми, що визначає реалію, за допомогою фонем мови перекладу, відтворення звучання слова (фонетичний рівень), що належить вихідній мові;

б) Транслітерація – це побуквенне відтворення лексеми вихідної мови за допомогою алфавіту мови перекладу, побуквене повторення форми слова вихідної мови. Цей прийом застосовується рідше, порівняно з транскрипцією, тому що лексеми на фонетичному рівні відтворюються краще, оскільки передача звучання допомагає сприйняти національний колорит найяскравіше.

Переклад

Цей спосіб використовується тоді, коли з певних причин, використання транскрипції або транслітерації є недоцільним.

Переклад може бути здійснений наступним чином:

а) Введення неологізму передбачає створення нової лексичної одиниці. Цей прийом є другим за поширеністю після запозичення у процесі передачі реалій.

1) Калькування передбачає відтворення комбінаторного складу лексичної одиниці, тобто перекладач передає морфеми чи фрази у вигляді відповідних елементів перекладної мови.

2) Напівкалькою є неповне запозичення, коли різні елементи однієї реалії передаються у вигляді транскрипції чи транслітерації, та калькування.

3) Освоєння передбачає адаптацію реалій іншої мови, оформлення її у

вигляді форм слова, що належать перекладній мові. Семантика слова під час передачі її даним способом частково втрачається.

4) Семантичний неологізм – це лексема, створена перекладачем, яка дає можливість досягти точної передачі сенсу реалії. На відміну від калькування, семантичний неологізм не має етимологічного зв'язку зі словом вихідної мови.

б) Приблизний переклад. Використання цього способу дає перекладачеві можливість якнайточніше передати сенс реалії, проте у цьому випадку втрачається національна особливість реалії.

1) Гіпонімічний переклад передбачає заміну на родове або навпаки. Такий підхід дає можливість перекладачу передати сутність реалії за допомогою лексеми, що має більш широку або більш вузьку семантику.

2) Уподібнюючий переклад – це переклад, що дозволяє здійснити заміну незнайомій читачеві реалії на знайому. Цей метод перекладу ґрунтується на застосуванні аналога, що викликає у читача перекладеного тексту думки та емоції подібні до тих, які виникають у читача оригінального твору.

3) Перекладач вдається до описового перекладу тоді, коли він не може застосувати жодних інших способів, і в такому випадку йому доводиться пояснювати незнайоме слово. Цей спосіб дозволяє уникнути втрати сенсу реалії.

4) Контекстуальний чи трансформаційний переклад передбачає, що перекладач ґрунтується на контексті в процесі добору еквівалентного аналога лексеми, що перекладається.

Опущення

Опущення, насправді, не є способом перекладу реалій, оскільки переклад у цій ситуації відсутній. Застосування цього способу призводить до того, що реалія втрачає свій оригінальний колорит, а іноді навіть і значення, закладене автором. З огляду на це, перекладачі звертаються до цього способу передачі реалій найрідше.

В. Ангеловська переконана, що у центрі уваги перекладу лежить не мовна система як така, а оригінальний текст, який є основою для створення тексту

перекладу. Досягнення еквівалентності перекладу, яку часто називають «адекватністю перекладу» залежить від вміння перекладача здійснювати перекладацькі трансформації. Їхня мета полягає в тому, щоб текст перекладу якнайповніше передавав всю інформацію вихідного тексту [2, с. 42].

Висновки до Розділу 2

Дослідження прецедентних феноменів розкриває їхнє глибоке значення у формуванні як національної культури, так і мовної ідентичності. Багато вчених заглибилися в цю тему, пропонуючи різноманітні визначення та типології, які враховують різні параметри. Типологія, що розділила прецедентні феномени за рівнем популярності в різних соціумах, запропонувала нюансне розуміння цих феноменів, розділивши їх на автопрецеденти, соціумно-прецедентні, національно-прецедентні та універсально-прецедентні феномени.

Вербалізованими прецедентами вважаються прецедентний текст та прецедентна ситуація; власне вербальними – прецедентне ім'я та прецедентне висловлення.

Різнманітні критерії еквівалентності та адекватності перекладу, виділені різними вченими, підкреслюють труднощі збереження точності як форми, так і змісту різними мовами. Саме тому, складною та відповідальною є роль перекладача, який потребує глибокого розуміння вихідної та цільової мов, як і культурного контексту.

Навігація в тонкощах прецедентних явищ вимагає усвідомлення їх різноманітності та використання різних способів перекладу. Для відтворення прецедентних феноменів іншою мовою використовують різні способи перекладу, серед яких можна відзначити транслітерацію/транслітерацію, калькування, уподібнюючий переклад та контекстуальний переклад, що допомагають досягти поставленої мети.

По суті, вивчення прецедентних феноменів являє собою безперервний діалог між культурами, де перекладач діє як посередник, забезпечуючи достовірну передачу нюансів і культурних тонкощів, закладених у цих мовних одиницях. Перекладачі роблять значний внесок у взаємний обмін ідеями та цінностями, долаючи мовні кордони для створення більш взаємопов'язаної та культурно обізнаної глобальної спільноти. Оскільки галузь продовжує розвиватися, переклад прецедентних феноменів залишається непростю

справою, що вимагає міждисциплінарних знань і глибокого усвідомлення культурної тканини, в яку вплетені ці феномени.

РОЗДІЛ 3

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ПРЕЦЕДЕНТНИХ ФЕНОМЕНІВ У РОМАНІ «ТРИ МУШКЕТЕРИ» АЛЕКСАНДРА ДЮМА УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ

3.1. Специфіка перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери»

З метою більш детального дослідження особливостей перекладу прецедентних феноменів у художній літературі було проведено аналіз роману «Три мушкетери» Александра Дюма та його переклад українською мовою Романа Терещенка 1992 року.

Александр Дюма ще за життя став знаменитим і досі є одним із найпопулярніших письменників світової літератури. Протягом двох десятиліть своєї письменницької кар'єри він написав близько 400 романів і 35 п'єс, а зібрання його творів налічує 301 том. Навряд чи знайдеться у світі людина, яка не знала б імені Александра Дюма і не читала його творів. З ім'ям Дюма у кожного пов'язане уявлення про яскраве та захоплююче читання про дивовижні пригоди.

Роман «Три мушкетери» був написаний Александром Дюма у 1844 році, і публікувався частинами у журналі «Le Siècle» [66]. В основу твору покладена книга письменника Гасьєна де Куртіль де Сандра «Записки пана д'Артаньяна, капітан-лейтенанта першої роти мушкетерів короля», опублікована в Кельні у 1700 році [58; 68]. Крім неї, при написанні трилогії про мушкетерів автор надихався «Мемуарами» Ларошфуко (у книзі згадується про Люсі Хей, яка вважається прообразом Міледі, що вкрала діамантові підвіски у герцога Бекінгема) [61].

Крізь призму пригод д'Артаньяна читачам пропонується дослідити світ, де лицарство, товариськість і прагнення шляхетних ідеалів перетинаються з викликами та інтригами французького двору XVII століття. Персонаж д'Артаньяна стає провідником вічних цінностей, ведучи розповідь, яка поєднує карколомне хвилювання з глибокими роздумами про честь, дружбу та кохання.

Успіх роману був такий, що Дюма особисто адаптував його для театру, а згодом видав ще два романи, що сформували трилогію про мушкетерів: «Двадцять років потому» і «Віконт де Бражелон, або Десять років потому» [71]. «Три мушкетери» надихнули багатьох авторів на створення продовжень, нових епізодів та пастишів. На даний момент, їх нараховується більше двох сотень [78].

Історичний контекст відіграє ключову роль у формуванні та змісті літературних творів, вносячи істотний внесок у їхній загальний характер і зміст. Він включає такі важливі епохи, як правління Людовіка XIII і Людовіка XIV, період боротьби за владу і релігійні конфлікти. У контексті роману «Три мушкетери», історичні події та соціокультурні трансформації періоду XVII століття Франції істотно впливають на сюжет, персонажів та загальну атмосферу твору. Наприклад, боротьба за владу та політичні інтриги впливають на долю мушкетерів та їхні стосунки з навколишнім світом.

Історичний контекст також впливає на спосіб життя персонажів та їх соціальне становище. Опис звичаїв, норм поведінки та соціальних норм на той час робить роман як літературним твором, а й історичним документом, що зафіксував образ епохи. Це посилює автентичність тексту і дозволяє читачам глибше зануритися у світ твору.

Головні герої роману є історичними особами, що мали реальних прототипів, і можна вважати, що саме «Три мушкетери» започаткували новий жанр у світовій літературі – історико-пригодницький роман.

Роман «Три мушкетери» насичений різними образами, що звертаються до різних епох, вагомих подій та особистостей в історії, і використання

прецедентних феноменів допомагає автору збагатити свою мову та образи.

Як вже було зазначено у теоретичній частині, існує певна класифікація прецедентних феноменів, яка розділяє їх залежно від того, наскільки вони є відомими для представників різних мовних культур. У нашому дослідженні, ми дотримуємося типології прецедентних феноменів, яку запропонували О. Тимчук та О. Сеньків, в якій прецедентні феномени поділяються на соціумно-прецедентні, національно-прецедентні та універсально-прецедентні. Цей розподіл допоможе проаналізувати вплив рівня відомості конкретного прецедентного феномену на його відтворення при перекладі художньої літератури. Хоча інтерпретація прецедентних одиниць значною мірою залежить від індивідуальних характеристик читача, перекладачу необхідно спрямувати свої зусилля на те, щоб бути зрозумілим середньостатистичному представнику культури цільової мови.

Категорія, широко відома та зрозуміла для людей з будь-якої культури, – це універсально-прецедентні феномени. При перекладі цих феноменів припускається, що вони будуть знайомі потенційному читачеві художнього твору. Як правило, переклад таких прецедентів не вимагає від перекладача вводити заміни чи надавати додаткові пояснення.

До цієї категорії можна віднести тексти, що стосуються основних релігій світу. Вони будуть відомими для кожної особи незалежно від її віросповідання. У романі «Три мушкетери» можна неодноразово зустріти використання прецедентних текстів, що тісно переплітаються з релігією. Наприклад, згадування книги Євангеліє та однієї з її частин – Апокаліпсису буде відомим майже для кожного читача перекладу.

«À merveille ! s'écria Athos, vous êtes le roi des poètes ; mon cher Aramis, vous parlez comme l'Apocalypse et vous êtes vrai comme l'évangile» [82, с. 654].

«Чудово! – вигукнув Атос – Ви король поетів; мій любий Арамисе, ви говорите, як Апокаліпсис, і прорікаєте істину, як Євангеліє» [12, с. 448].

У наведеному прикладі простежується, що автор використовує назви з

Нового Заповіту для того, щоб не лише звернути увагу читача на поетичну натуру Араміса, але і підкреслити його релігійну освіченість. Перекладач вирішає залишити ім'я у тексті перекладу без пояснень або змін, сподіваючись, що воно знайоме пересічному читачу і він легко зможе вловити порівняння автора. Зважаючи на це, і Євангеліє, і Апокаліпсис можна віднести до категорії універсально-прецедентних феноменів.

Продовжуючи тему наявності у Араміса релігійної освіти та сану, не можна не згадати пояснення д'Артаньяна щодо причин дуелі з ним, а саме:

*«Oui, un point de **saint Augustin** sur lequel nous ne sommes pas d'accord, dit le Gascon»* [82, с. 69].

*«Так, одне місце зі **святого Августина**, з приводу якого ми не дійшли згоди, – сказав гасконець»* [12, с. 51].

Байдуже, що не лише переважна більшість читачів, але навіть і сам д'Артаньян напевно не зможе згадати жодного «місця зі святого Августина», але його згадування допомагає більш яскраво відобразити образ одного з персонажів, і кожен читач відразу розуміє про що йдеться.

Іншим прикладом використання прецедентного тексту у творі можна вважати згадування однієї з десяти заповідей Божих – сьомої («Не вкради»). Десять заповідей у більшості людей буде асоціюватися із доброчесністю і не вимагає пояснень. У творі можна побачити такий приклад її використання:

*«En outre, sa probité était inattaquable, dans ce siècle où les hommes de guerre transigeaient si facilement avec leur religion et leur conscience, les amants avec la délicatesse rigoureuse de nos jours, et les pauvres avec **le septième commandement de Dieu**»* [82, с. 386].

*«До того ж він був бездоганно чесним, і це в ту добу, коли військові так легко обходилися з вірою та совістю, коханці – з делікатністю, властивою для наших днів, а бідняки – **із сьомою заповіддю Божою!**»* [12, с. 266].

Йдеться про Десять заповідей, тобто набір морально-релігійних приписів, що були накреслені Богом та представлені пророку Мойсею на горі Синай, як

згадується в різних релігійних текстах, включаючи Біблію [76]. Слід зауважити, що у коментарях до перекладу перекладач вказує наступне: «Сьома заповідь Божа – “не чини перелюбу”» [12, с. 614]. Проте такий коментар не відповідає смислового наповненню тексту. Справа у тім, що перекладач пояснює цей прецедентний феномен відповідно до православної традиції. Згідно ж католицької традиції, із якої виходив автор, Сьомою заповіддю Божою є “не кради”, і якщо зважити на це – все одразу стає на свої місця.

В наведеному прикладі текст пов’язаний зі своїм широко відомим значенням, образом людини, що дотримується християнських норм. Його використання, у свою чергу, апелює до відповідної ситуації, що вважається прецедентною. Тобто прецедентний текст слугує проявом прецедентної ситуації, є її символом. Його згадування в творі здійснює звернення до відповідних асоціацій у читача, додає певної образності.

До прикладів прецедентних імен можна також віднести відомі імена літературних персонажів. Наприклад, відомим у всьому світі є ім’я такого літературного персонажа, як Гуллівер. Лемюель Гуллівер – вигаданий персонаж, головний герой роману Джонатана Свіфта «Мандрі Гуллівера». Роман, вперше опублікований у 1726 році, є класичним твором англійської літератури та відомий своїм дослідженням людської природи, суспільства та уряду через подорожі головного героя до уявних країн. Роман є сатирою, яка використовує досвід Гуллівера для критики та сатири на аспекти європейського суспільства, політики та людської поведінки XVIII століття [69].

Образ Гуллівера автор використав у наступному контексті:

*«Il se crut transporté dans ce fameux pays des géants où **Gulliver** alla depuis et eut si grand-peur...»* [82, с. 33]

*«Юнакові здалося, ніби він перенісся до тієї славнозвісної країни велетнів, куди згодом потрапив **Гуллівер** і де він натерпівся такого страху»* [12, с. 25].

Використане ім’я є всесвітньо відомим, тому в українського читача не

виникає проблем із його розумінням. Його вживання в цьому контексті служить посиленням на прецедентний текст. Посилаючись на нього, автор сподівається, що читач буде ознайомленим із сюжетом зазначеного твору.

До категорії універсально-прецедентних феноменів також можна віднести імена відомих історичних постатей. Наприклад, у творі можна зустріти ім'я відомого царя Креза. У своїй книзі автор використав його ім'я для позначення демонстративного багатства:

*«Cependant, lorsqu'il assista au dîner que donnait son maître et qu'il vit celui-ci tirer en payant une poignée d'or de sa poche, il crut sa fortune faite et remercia le Ciel d'être tombé en la possession d'un pareil **Crésus**...»* [82, с. 102].

*«Та, прислуговуючи за обідом, який давав його новий хазяїн, і побачивши, як, розплачуючись, той витяг з кишені пригорщу золотих, Планише вирішив, що знайшов своє щастя, і подякував долі за те, що потрапив на службу до такого **креза**»* [12, с. 74].

Перекладач відтворив ім'я у тексті перекладу без змін – воно не втрачає своєї образності та закладене у ньому значення для україномовних читачів. Таке рішення дозволяє читачу одразу зрозуміти, що автор має на увазі саме лідійського царя.

Не менш відомою для більшості людей є поема «Іліада», та її персонажі Ахілл та Мінерва.

*«Ah ! vous voulez rire et m'éprouver? dit d'Artagnan que la colère commençait à prendre aux cheveux comme **Minerve** prend **Achille**, dans **l'Iliade**»* [82, с. 411].

*«Ви глузуєте з мене, випробовуючи моє терпіння? – вигукнув Д'Артаньян, якого гнів уже вхопив за чуба, як **Мінерва Ахілла** в **“Іліаді”**»* [12, с. 283].

Назва твору не потребує заміни і є знайомою для читачів в усьому світі. І хоча не кожен читач зможе пригадати розвиток подій описаних в “Іліаді”, а саме за яких обставин Афіна Паллада (давньоримська Мінерва) тримала Ахілла за волосся, більшості знайомі імена головних героїв, що дає змогу зрозуміти намір

автора та проведене порівняння, оскільки воно стосується прецедентного тексту, який є частиною фонових культурних знань будь-якої людини.

У творі також зустрічається ім'я бога неба, денного світла, грози, батька усіх богів, верховного божества римлян – Юпітера. Його образ для українського читача, як і для будь-якого іншого, буде асоціюватись із найвищою владою та першістю серед богів.

«Leur contenance, bien qu'elle ne fût pas tout à fait tranquille, excita cependant, par son laisser-aller à la fois plein de dignité et de soumission, l'admiration de d'Artagnan, qui voyait dans ces hommes des demi-dieux, et dans leur chef un Jupiter olympien armé de toutes ses foudres» [82, с. 40].

«Хоч мушкетери й не були зовсім спокійні, проте трималися так невимушено, гідно й водночас покірливо, що Д'Артаньян, який мав цих людей за напівбогів, а їхнього начальника – за могутнього Юпітера-громовержця, нестямився від захвату» [12, с. 30].

Отже, автор використав прецедентне ім'я, сповнене асоціаціями, які є спільними для представників різних народів, саме тому воно відноситься до категорії універсальних. Епітет, який вдало застосував перекладач для спрощення досить громіздкої описової конструкції чудово передає опис Юпітера як верховного божества.

Також малоімовірно, що труднощі у сприйнятті може викликати звернення до давньогрецької міфології, що продовжує надавати досить потужні асоціації у наш час. Тому звернення автора до Медузи – однієї з найвідоміших горгон, здатне відтворити характерний та унікальний образ, який є носієм специфічних ознак. І все ж, щоб напевно створити необхідні уявлення про описане прецедентне ім'я перекладач додав коментар із інформацією про ознаки, які йому властиві та виокремлюються автором.

*«... vous étiez là, balbutiant, stupéfait, anéanti ; on eût dit que la **Bastille** se dressait devant vous et que la gigantesque **Méduse** vous changeait en pierre»* [82, с. 694].

*«Ви стояли перед ним зацікавлений, приголомшений, розчавлений; можна було подумати, що ворота **Бастилії** вже зачинилися за вами й що величезна **Медуза** от-от оберне вас на каміння»* [12, с. 477].

Включення у примітки інформації про Медузу сприяє поглибленню знань читача у сфері давньогрецької міфології та допомагає йому зрозуміти задум автора. У цьому випадку рішення перекладача звернутися до дослівного перекладу є повністю виправданим, оскільки читач отримає необхідну інформацію через додаткові роз'яснення.

Також слід звернути увагу на доречне одночасне застосування автором в одному реченні назви найвідомішої тюрми Франції – Бастилії, від згадування якої французи закликали від жаху, як герої античних міфів кам'яніли від погляду Медузи.

Досить відомим є ім'я Лукулла, давньоримського аристократа, полководця та політичного діяча, який провів останні роки життя у вишуканих бенкетах та розкоші. Звідси відомий вислів «лукуллів бенкет» [67]. Цей образ і використав з іронією Александр Дюма:

*«Festin décidément, s'écria maître Coquenard en s'agitant sur sa chaise, véritable festin, epulae epularum ; **Lucullus** dîne chez **Lucullus**»* [82, с. 464].

*«Оце бенкет! Справжній бенкет! – вигукнув метр Кокнар, засовавшись на кріслі. – Epulae epularum; **Лукулл** обідає у **Лукулла**»* [12, с. 320].

У творі ім'я Лукулла використано для створення в уяві читача картини розкішного обіду та невідповідності уявлених картині того, що насправді було на столі. У більшості читачів твору повинна виникнути відповідна асоціація пов'язана з цим іменем, адже вони мають уявлення про його образ, що пояснює його приналежність до категорії тих, що є загальновідомими.

Також, автор використовує для порівняння відомі сталі вирази, що сформувалися внаслідок історичних подій.

«Oh ! il n'y a pas à dire, reprit Aramis, nous venons de faire nos comptes avec une lésinerie de Spartiates, et il nous faut à chacun quinze cents livres» [82, с. 424].

«О, тут справи кепські! – відповів Арамис – Ми прикинули всі наші можливі витрати з невибагливістю спартанців, і все-таки кожному з нас треба принаймні півтори тисячі ліврів» [12, с. 292].

Спарта була видатним містом-державою в Стародавній Греції, відомим своїм мілітаристським суспільством, дисциплінованим способом життя та системою подвійної монархії. Спартанська культура робила сильний акцент на строгості та простоті. Спартанці не заохочувалися прагнути до матеріальних благ або займатися мистецтвом. Спартанці повинні були присвятити своє життя військовій підготовці та службі [75].

Принципи держави та виховання воїнів у давній Спарті є загальновідомими, тому використаний прецедентний текст має бути зрозумілим пересічному читачеві.

Важливим джерелом прецедентних феноменів є твори художньої літератури – у них народжуються прецедентні вислови, ситуації та імена, які використовуються для відтворення в уяві читача спектру необхідних асоціацій. Так, для того, щоб повноцінно передати ситуацію, автор звертається до комедії Мольєра «Скупий, або Школа брехні» та її головного героя Гарпагона, щоб відобразити ситуацію, що склалася.

*«Molière n'avait pas encore écrit sa scène de l'Avare. Mme Coquenard a donc le pas sur **Harpagon**» [82, с. 467].*

*«Мольєр ще не написав тоді свого «Скупого». Отже, пані Кокнар виявилась попередницею **Гарпагона**» [12, с. 322].*

Гарпагон зображений як багатий, але надзвичайно скупий і скупий старий. Сама назва персонажа походить від слова «harpax» грецькою мовою, що означає «жадібний» або «ненажерливий». Гарпагон одержимий накопиченням і прагненням захистити своє багатство, яке іноді доходить до абсурду [77].

Звернення автора до зазначеного прецедентного тексту має бути зрозумілим для тогочасного українського читача, оскільки більшість була частково ознайомлена із творчістю Мольєра. Та навіть ті хто не читав цієї п'єси

із великою вірогідністю могли переглянути її екранізацію – французький художній фільм 1979 року «Скупий», із Луї де Фюнесом у головній ролі. Таким чином, згадування цієї комедії викликає спільні асоціації незалежно від культурного фону, а отже не носить суперечливий характер.

Ім'я Жанни д'Арк, використане у тексті роману, відноситься до числа універсально-прецедентних феноменів, оскільки є загальновідомим та не викликає труднощів для розуміння авторського задуму. “Орлеанська діва” вважається національною героїнею Франції за вирішальну участь у Столітній війні між Англією та Францією [79].

*«Il y avait plus, son port était la dernière porte ouverte aux Anglais dans le royaume de France ; et en la fermant à l'Angleterre, notre éternelle ennemie, le cardinal achevait l'œuvre de **Jeanne d'Arc** et du **duc de Guise**»* [82, с. 556].

*«Більше того, порт Ла-Рошелі був останнім морським портом, що відкривав англійцям вхід до французького королівства, і, закриваючи його для Англії, цього споконвічного ворога Франції, кардинал мав завершити справу **Жанни д'Арк і герцога де Гіза**»* [12, с. 383].

Автор використовує загальновідому інформацію про Жанну д'Арк та її ім'я для демонстрації історичних подій, і залучення читача твору до їх виру, а також збагачення його іменами відомих людей. Історична постать Жанни д'Арк і її діяльність є надзвичайно відомими завдяки величезній кількості присвячених їй літературних творів та відображення її образу у кінематографі.

Слід зауважити, що ім'я згаданого разом із Жанною д'Арк герцога де Гіза – французького військового та державного діяча, який повернув Франції порт Кале – останню англійську територію, захоплену під час Столітньої війни – є маловідомим пересічному читачеві за межами Франції, і його слід віднести до категорії феноменів національного рівня, складнішою для перекладу та менш зрозумілою [55]. Хоча варто зазначити, що деякі імена або ситуації з цієї категорії можуть бути відомими і поза межами певної країни, але не отримати статусу універсально-прецедентних.

До подібних ситуацій у «Трьох мушкетерах» можна віднести історію про синів Емона. Ця легендарна епічна поема XII століття має французьке походження та знаходить деякі історичні корені в епоху Меровінгів – королівської династії, що в V – середині VIII століття правила на значній частині теперішньої Франції та Бельгії, а також на частині території Німеччини та Швейцарії. Історія є частиною каролінгського циклу *chansons de geste*, який зосереджується навколо легендарних діянь Карла Великого та його лицарів. Головними героями «Чотирьох синів Емона» є чотири сини Емона де Дордоне: Рено, Алард, Гвіскар і Рішар. Рено, найвидатніший серед них, є доблесним лицарем і головним героєм історії. Розповідь обертається навколо їхніх пригод, боротьби та конфліктів з Карлом Великим, зокрема з племінником імператора, Ганелоном. Центральним елементом історії є чарівний кінь Баярд, який вважається найшвидшим конем у світі. Кінь відіграє значну роль у пригодах чотирьох братів. Іншим важливим аспектом оповіді є конфлікт між вірністю родині та вірністю імператору, а також темами лицарства та честі [70]. Історія про синів Емона була широко поширена в багатьох європейських країнах, зокрема в Бельгії, Італії, Німеччині та Фландрії. Розквіт триває від епохи Відродження до XIX-го століття, з численними адаптаціями, у віршах і прозі, в театрі або на фестивалях і карнавалах. Однак ця ситуація може бути невідомою для україномовного читача і призвести до певної втрати образності при перекладі.

Розглянемо приклад перекладу:

«... que ferons-nous d'un cheval pour nous deux, je ne puis pas monter en croupe nous aurions l'air des deux fils Aymon qui ont perdu leurs frères...» [82, с. 415].

«Не можу ж я сісти позаду вас, аби ми скидались на двох синів Емона, які загубили свого брата...» [12, с. 286].

Чотирьох синів Емона зазвичай зображають разом верхи на коні Баярді. Перекладач хотів використати прямий відповідник, але чомусь замість «братів»

написав «брата», не зважаючи на те, що він надав коментар цієї події, де вказав, що братів було четверо. Однак, досить обмежене коло читачів українського перекладу можуть знати про це та не кожен матиме потрібну асоціацію під час читання. Таким чином, ми маємо справу із прецедентним текстом, що відноситься до категорії національно-прецедентних, оскільки він не досяг універсального статусу. Проте згаданий текст є відомим і значущим для представників більш ніж однієї країни, що дозволяє віднести його до групи універсально-прецедентних.

Категорія соціумно-прецедентних феноменів є найбільш складною для розуміння. Зрозуміти їх значення доволі непросто, а іноді зовсім неможливо. Ці феномени можуть мати значення лише для обмеженої групи осіб і залишатися абсолютно незрозумілими для інших.

Наприклад:

«...à qui l'œil n'avait été donné que pour voir si le roi était mécontent de quelqu'un, et la main que pour frapper ce déplaisant quelqu'un : un Besme, un Maurevers, un Poltrot de Méré, un Vitry» [82, с. 29].

«Око служило йому для того, щоб стежити, чи не гнівається король на когось, а рука – щоб бити його ворогів, хоч би хто вони були, – Бем, Моревер, Польшро де Мере або Vimpi» [12, с. 21].

Бем, Моревер, Польшро де Мере, Вітрі – учасники релігійних воєн у Франції, пов'язані з історичними подіями, зокрема вбивством герцога Генріха Гіза в 1588 році. Шарль Бем убив лідера гугенотів адмірала Жаспара де Коліньї під час Варфоломійської ночі в 1572 році, а Жан Польшро де Мере у 1563 році завдав смертельної рани одному з ватажків католицької партії герцога Франсуа де Гіза [63]. Зазначені імена належать реальним історичним особистостям, проте, вони не дуже відомим навіть серед представників країни, до якої належить автор, і лише читачі які гарно розуміються на історії можуть знати про що йдеться.

Розглянемо основні сфери походження прецедентних феноменів,

використаних у романі. Як вже зазначалось, «Три мушкетери» є історико-пригодницьким романом, тому не дивно, що на першому місці за частотою використання знаходяться прецедентні феномени, що тісно пов'язані з історією.

Наприклад, у цьому уривку згадується про облогу французької фортеці Ла-Рошель під час англо-французької війни 1627–1629 років. Облога ознаменувала розпал боротьби між католиками і протестантами у Франції і завершилася повною перемогою короля Людовіка XIII і католиків [54].

*«Le premier lundi du mois d'avril 1625, le bourg de Meung, où naquit l'auteur du Roman de la Rose, semblait être dans une révolution aussi entière que si les huguenots en fussent venus faire une seconde **Rochelle**»* [82, с. 9].

*«У перший понеділок квітня місяця 1625 року все містечко Менг, де народився автор “Роману про Троянду”, охопило таке хвилювання, наче туди прийшли гугеноти, щоб влаштувати другу **Ла-Рошель**»* [12, с. 7].

Коли де Тревіль звітує перед королем про сутичку, в якій троє мушкетерів короля, з яких один був поранений, разом із д'Артаньяном вбили чотирьох найзапекліших гвардійців пана кардинала, він порівнює це із битвою біля моста Се. Йдеться про сутичку, що сталася в 1620 році в французькому місті Анжер між армією Людовіка XIII та прихильниками його матері Марії Медічі, яку її син усунув від регентства трьома роками раніше, і яка намагалася повернутися до влади. З політичних мотивів, відносно незначному успіху королівської армії було надано характер гучної перемоги [74, с. 110-113].

*«– Mais c'est une victoire, cela ! s'écria le roi tout rayonnant ; une victoire complète ! – Oui, sire, aussi complète que **celle du pont de Cé**»* [82, с. 81].

*«– Та це ж перемога! – радісно вигукнув король. – Блискуча перемога! – Так, ваша величносте, така ж блискуча, **як біля моста Се**»* [12, с. 59].

Коли міледі та кардинал планують вбивство герцога Бекінгема, вони згадують про вбивства французьких королів – Генріха III та Генріха IV, що сталися на фоні релігійних війн XVI сторіччя, та їх вбивць – Жака Клемана та Франсуа Равальяка [62; 56].

*«Eh bien, une pareille femme, qui mettrait le couteau de **Jacques Clément** ou de **Ravaillac** aux mains d'un fanatique, sauverait la France»* [82, с. 599].

*«Ну що ж! Така жінка, вклавши в руки якого-небудь фанатика кинджал **Жака Клемана** або **Равальяка**, врятувала б Францію»* [12, с. 411].

Значну роль у житті тогочасної людини відіграє релігія. Очевидно, що в тексті роману можна знайти багато феноменів, які відсилають до біблійних текстів.

Згідно з біблійними переказами, перед вирішальною зустріччю з філістимлянами, народом, що проживав на східному узбережжі Середземного моря, Саул звернувся до чарівниці Ендори, щоб викликати дух свого наставника Самуїла. Після появи Самуїла він передрік неминуче падіння Ізраїлю разом із загибеллю Саула та його синів [73].

*«La Bible, dit Aramis, nous fait une loi d'y croire : **l'ombre de Samuel** apparut à Saül, et c'est un article de foi que je serais fâché de voir mettre en doute, Porthos»* [82, с. 124]

*«Біблія, – зауважив Арамис, – наказує нам вірити в привиди: **тінь Самуїла з'явилася до Саула** – це догмат віри, і мене дуже дратує, коли такі речі ставлять під сумнів, Портосе»* [12, с. 90].

Іоанн Златоуст був впливовим християнським теологом і архієпископом Константинополя наприкінці 4-го та на початку 5-го століть. Ревність, ясність і красномовність його проповідей, які особливо подобалася простим людям, принесли йому прізвище «золотоустий» [48].

*«Bien dit, s'écria Aramis ; tu ne parles pas souvent, Athos, mais quand tu parles, c'est comme **saint Jean Bouche d'or**»* [82, с. 270]

*«Чудово, Атосе! – вигукнув Арамис – Ти говориш не часто, та вже коли скажеш, то не гірше за **Іоанна Златоуста**»* [12, с. 189].

Ось ще декілька згадок релігійних текстів:

*«...d'ailleurs les Écritures disent : "**Confessez-vous les uns aux autres**" ...»* [82, с. 374].

«До речі, в Святому Письмі сказано: **“Сповідайтесь одне одному”**» [12, с. 258].

«...or l'Écriture dit positivement : **Faites un sacrifice au Seigneur**» [82, с. 370].

«Ще в Святому Письмі сказано: **“Принесіть жертву Богові”**» [12, с. 255].

«**Ne jugez pas témérairement**, dit l'évangile», répliqua le cardinal» [82, с. 591].

«В Євангелії сказано: **“Не судіть нерозважливо”**», – заперечив кардинал» [12, с. 406].

Давньогрецькі міфи є багатим комплексом сакральних оповідань, легенд і міфологічних уявлень, що склалися в античній Греції. Вони відігравали ключову роль у формуванні світогляду та культурної спадщини стародавніх греків. Багато давньогрецьких міфів стали основою для літературних творів, таких як епос Гомера «Іліада» та «Одіссея», трагедії Софокла, Евріпіда та Есхіла. Ці твори як розширювали міфологічний канон, а й надавали нові тлумачення сюжетів.

У давньогрецькій міфології, Ахілл – наймогутніший і найхоробріший герой Троянської війни, легендарного конфлікту між греками і троянами (початок XII століття до н. е.) [45]. Аякс також брав участь у Троянській війні, і поступався силі та хоробрості лише Ахіллу. Він був близьким супутником Ахілла і відіграв вирішальну роль у битвах проти троянців [46].

«D'Artagnan ne put, quelque peine qu'il se donnât, en savoir davantage sur ses trois nouveaux amis. Il prit donc son parti de croire dans le présent tout ce qu'on disait de leur passé, espérant des révélations plus sûres et plus étendues de l'avenir. En attendant, il considéra Athos comme **un Achille**, Porthos comme **un Ajax**, et Aramis comme un Joseph» [82, с. 108].

«Хоч як намагався Д'Артаньян дізнатися про життя своїх нових друзів, проте йому це не вдалося. І він вирішив вірити всьому, що говорили про їхнє

минуле, сподіваючись дістати більш певні та повні відомості в майбутньому. А тим часом він вважав Атоса **Ахіллом**, Портоса – **Аяксом** Арамиса – Йосифом» [12, с. 79].

Цирцея – могутня чарівниця, найбільш відома своєю появою в епічній поемі Гомера «Одіссея». За допомогою чарівного зілля і заклинань вона вміла перетворювати людей на вовків, левів і свиней [53].

*«D'Artagnan retrouva **la Circé** qui l'avait déjà enveloppé de ses enchantements»* [82, с. 504].

*«Перед Д'Артаньяном знову постала **Цирцея**, що вже давно причарувала його»* [12, с. 347].

У тексті роману також можна знайти прецедентні феномени із сфери літератури – зустрічаються посилання на романи:

– «Дон Кіхот» Мігеля де Сервантеса,

*«Don Quichotte **prenait les moulins à vent pour des géants et les moutons pour des armées**, d'Artagnan prit chaque sourire pour une insulte et chaque regard pour une provocation»* [82, с. 13].

*«Дон Кіхот мав **вітряки за велетнів, а отару овець – за армію**; Д'Артаньян вбачав у кожній посмішці образу і в кожному погляді – виклик»* [12, с. 10].

– «Мандри Гулівера» Джонатана Свіфта,

*«Il se crut transporté dans ce fameux pays des géants où **Gulliver** alla depuis et eut si grand-peur...»* [82, с. 33].

*«Юнакові здалося, ніби він перенісся до тієї славнозвісної країни велетнів, куди згодом потрапив **Гулівер** і де він натерпівся такого страху»* [12, с. 25].

– казку «Синя Борода» Шарля Перро.

«De loin ils aperçurent Aramis mélancoliquement appuyé sur sa fenêtre et regardant, comme ma sœur Anne, poudroyer l'horizon» [82, с. 417].

«Ще здалеку вони побачили Арамиса, який сумно сидів біля розчиненого

вікна і, немов славнозвісна сестриця Анна з казки, дивився, як клубочиться курява над дорогою» [12, с. 287].

Культура та наука також знайшли відображення у романі:

«*Un vieux proverbe dit : “Tel maître, tel valet”*» [82, с. 104].

«У давньому прислів'ї мовиться: **“Який хазяїн, такий і слуга”**» [12, с. 76].

«*La nuit, tous les chats sont gris*» [82, с. 492].

«**Уночі всі кому сіпі**» [12, с. 339].

«*Il y songeait, lui, et sérieusement même, se creusant la cervelle pour trouver une direction à cette force unique quatre fois multipliée avec laquelle il ne doutait pas que, comme avec le levier que cherchait Archimède, on ne parvînt à soulever le monde, lorsque l'on frappa doucement à la porte*» [82, с. 114].

«Він саме поринув у свої міркування й сушив собі голову, куди найкраще спрямувати цю неповторну чотириєдину силу, за допомогою якої, немов важелем Архімеда, вони, безперечно, **перевернуть світ**, коли хтось легенько постукав у двері» [12, с. 83].

3.2. Засоби досягнення еквівалентності й адекватності перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» українською мовою

Для того, щоб краще зрозуміти особливості передачі прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» українською мовою, розглянемо способи їх відтворення.

У своєму романі Александр Дюма неодноразово прямо або опосередковано використовував персонажів роману «Премудрий гідальго Дон Кіхот з Ламанчі», який був перекладений багатьма мовами і став основою для численних інтерпретацій. Значна відомість поданого роману пояснює наявність

персонажів Мігеля де Сервантеса у інших сферах мистецтва і базових знань про них у представників різних народів.

Ім'я Дон Кіхота, що є головним персонажем роману, викликає у багатьох людей яскраві асоціації, тому навіть у інших творах та нових контекстах воно виражатиме певну сукупність характеристик і буде зрозумілим для читачів. Оскільки воно є знайомим представникам різних культур, воно входить до категорії універсально-прецедентних феноменів, передаючи собою необхідне значення, що можна помітити і у романі «Три мушкетери».

Одразу на початку роману автор проводить прямі паралелі у зовнішності між д'Артаньяном та Дон Кіхотом:

*«Un jeune homme... – traçons son portrait d'un seul trait de plume : figurez-vous **don Quichotte** à dix-huit ans, **don Quichotte** décorcelé, sans haubert et sans cuissards, **don Quichotte** revêtu d'un pourpoint de laine dont la couleur bleue s'était transformée en une nuance insaisissable de lie-de-vin et d'azur céleste»* [82, с. 10].

*«Юнак... А втім, намалюємо кількома штрихами його портрет. Уявіть собі **Дон Кіхота** вісімнадцяти років, **Дон Кіхота** без панцира, кольчуги й наколінників, **Дон Кіхота** в шерстяному камзолі, синій колір якого набрав непевного – середнього між кольором винного осаду й небесної блакиті – відтінку»* [12, с. 7-8].

Та щоб читач не мав ніяких сумнівів, що головні герої обох романів схожі не лише зовні, але і з середини, автор додає рядки, що підкреслюють спадковість образів:

*«Avec un pareil vade-mecum, d'Artagnan se trouva, au moral comme au physique, une copie exacte du héros de Cervantes, auquel nous l'avons si heureusement comparé lorsque nos devoirs d'historien nous ont fait une nécessité de tracer son portrait. **Don Quichotte prenait les moulins à vent pour des géants et les moutons pour des armées, d'Artagnan prit chaque sourire pour une insulte et chaque regard pour une provocation**»* [82, с. 13].

«З таким vade mecum Д'Артаньян був схожий – і морально, й фізично –

на героя Сервантеса, з котрим ми його так щасливо порівняли, малюючи, за обов'язком оповідача, портрет нашого героя. Дон Кіхот мав **вітряки за велетнів, а отару овець – за армію; Д'Артаньян вбачав у кожній посмішці образу і в кожному погляді – виклик**» [12, с. 10].

Розглянуте прецедентне ім'я у наведених прикладах вживається разом із прецедентним текстом що здійснює посилення до відомого твору і допомагає Александру Дюма описати героя та його емоційний стан. Через відомість імені Дон Кіхота та його образу перекладачеві не довелося замінювати прецедентне ім'я або надавати роз'яснення.

Загалом, можна сказати, що автор запропонував читачеві сучасного, молодого Дон Кіхота в особі юного д'Артаньяна – гасконець не був обтяжений старечими та книжковими мудруваннями, він був веселий, рішучий і гарний, сповнений не ідеальної, а реальної любові. Вірність присязі, особиста честь, прагнення до правди і справедливості, шляхетність, безкорислива дружба і взаємовиручка, віддане служіння дамі – все це і багато іншого було запозичено Александром Дюма у героя Сервантеса, творчо перероблено і втілювалося в один з відоміших романів XIX століття.

Із Дон Кіхота вирости як образ улюбленого читачами гасконця, так і його друзів мушкетерів. А на завершення, образу кожного з них було надано свого Санчо Панса, відповідно: д'Артаньяну – Планше, Атосу – Грімо, Арамісу – Базена, Портосу – Мушкетона.

Автор протягом твору продовжує надавати читачеві посилення на роман Сервантеса, наприклад:

«– *Non ; je vous disais seulement qu'un joli mulet avait quelquefois aussi bon air qu'un cheval, et qu'il me semble qu'en vous procurant un **joli mulet** pour Mousqueton...*

– *Va pour un joli mulet, dit Porthos ; vous avez raison, j'ai vu de très grands seigneurs espagnols dont toute la suite était à mulets. Mais alors, vous comprenez, madame Coquenard, **un mulet avec des panaches et des grelots** ?*» [82, с. 466].

«– *Та ні! Я тільки хотіла сказати, що гарний мул часто не гірший за*

коня, і мені здається, що, коли придбати для Мушкетона *гарного мула*...

– Хай буде гарний мул, – погодився Портос. – Ви маєте слушність, я сам бачив дуже знатних іспанських вельмож, у яких весь почет їздив на мулах. Але тоді, як ви самі розумієте, пані Кокнар, *мул має бути з китицями й бубонцями*» [12, с. 322].

Надана ситуація одразу має нагадати читачеві, знайомому із романом Мігеля де Сервантеса, сцену виїзду Санчо Панси, призначеного губернатором Баратарії.

Таким чином, після аналізу наведених прикладів, можна зробити висновок, що їх передача українською мовою здійснюється за допомогою калькування. Крім того, відбувається звернення до прецедентних ситуацій. Середньостатистичний читач має змогу поєднати описане із зазначеними ситуаціями, що не становить труднощі для розуміння представників будь-якого народу, адже персонажі роману Сервантеса є широко відомими, у тому числі, завдяки численним екранізаціям.

Як вже зазначалось «Три мушкетери» є історико-пригодницьким романом. І д'Артаньян – це саме той випадок, коли маленька людина потрапляє до великої Історії. Він стикається з тими людьми, які творять історію: це, перш за все, Людовік XIII, який правив тоді у Франції, це його головний міністр – кардинал де Рішельє, це герцог Бекінгем, який приїздив до Франції, це королева Анна Австрійська, і так далі. У романі безліч справжніх персонажів і справжніх подій.

Головна мета д'Артаньяна – потрапити до роти королівських мушкетерів, якою командує пан де Тревіль. Арман-Жан де Пеїр де Тревіль – історична постать, він був гасконцем, з півдня Франції, і до нього насправді охоче їхали вихідці з цієї французької провінції, щоб спробувати отримати місце у війську. Можна сказати що капітан де Тревіль був легендарною особистістю, і автор чудово відобразив це:

«Après le roi et M. le cardinal, M. de Tréville était l'homme dont le nom peut-

être était le plus souvent répété par les militaires et même par les bourgeois» [82, с. 24].

«Пан де Тревіль був людиною, чиє ім'я, після імен короля та кардинала, мабуть, найчастіше згадувалось і серед військових, і серед мирних городян» [12, с. 18].

Також цікавим є опис його поведінки у складному положенні, створений автором за допомогою прецедентної ситуації:

«Averti de ce qui venait de se passer par la présence du cardinal et par l'altération de la figure du roi, M. de Tréville se sentit fort comme Samson devant les Philistins» [82, с. 209].

«Здогадавшись з присутності кардинала і розлюченого обличчя короля, про що вони говорили, пан де Тревіль не розгубився, а навпаки, відчув себе сильним, як Самсон перед філістимлянами» [12, с. 147].

І хоча Біблійна історія про Самсона, який убив тисячі філістимлян завдяки своїй надзвичайній силі даній Богом, є досить відомою, перекладач не був упевнений, що читач її вірно зрозуміє, тому додатково підкреслив перевагу у поведінці де Тревіля рішучості над розпачем.

Крім сучасників д'Артаньяна автор часто застосовував імена історичних персонажів та відомих постатей минулого. Наприклад, автор використав образи видатних особистостей Гнея Помпея та короля Франції Франциска Першого, що відомі своїми заслугами у військовій діяльності, при поясненні Портосом капітану де Тревілю невдачі у бійці з гвардійцями кардинала:

«Le grand Pompée a perdu celle de Pharsale, et le roi François Ier, qui, à ce que j'ai entendu dire, en valait bien un autre, a perdu cependant celle de Pavie» [82, с. 44].

«Великий Помпей програв бій коло Фарсала, а король Франциск Перший, котрий, як мені казали, був не гіршим за інших, усе-таки програв бій під Павією» [12, с. 32].

Фарсал у східній Греції став ареною вирішальної битви між двома

найвидатнішими полководцями Риму – Помпеєм Великим і Юлієм Цезарем, в період їхньої боротьби за владу в Римі в 48 р. до н. е.. Битва завершилася вирішальною поразкою Помпея, який втік до Єгипту, де був убитий прибічниками єгипетського царя [52]. Франциск I був королем Франції з 1515 по 1547 рік, та відзначився своїми військовими кампаніями, намаганнями централізувати та зміцнити французьку монархію, а також своїм покровительством мистецтва та культури. Однією з визначних подій під час правління Франциска I була битва при Павії, Італія в 1525 році, де він потрапив у полон до іспанських військ на чолі з Карлом V. Зрештою його було звільнено, але поразка мала глибокий вплив на політичний ландшафт Європи [57].

Неможливо не звернути увагу на ситуацію у якій автор згадує імена одразу трьох історичних осіб, один з яких король Людовік XI, а два інших Трістан та Робесп'єр – відомі державні діячі Франції, причому останній був представником новітньої історії Франції часів Дюма.

*«... en attendant, il jeta les yeux sur cette malheureuse ville, qui renfermait tant de misère profonde et tant d'héroïques vertus, et, se rappelant le mot de **Louis XI**, son prédécesseur politique, comme lui-même était le prédécesseur de **Robespierre**, il murmura cette axime du compère de **Tristan**: “Diviser pour régner”»* [82, с. 687].

*«А тим часом, дивлячись на це нещасне місто, що поєднувало такі страшні злигодні з такою героїчною мужністю, кардинал, пригадуючи слова **Людовіка XI**, свого політичного попередника, подібно до того, як сам він був попередником **Робесп'єра**, повторював вислів цього спритного заступника **Трістана**: “Розділяти, щоб владарювати”»* [12, с. 471].

Прецедентне висловлювання, що приписують королю Людовіку XI, хоча деякі дослідники вважають його автором Ніколло Мак'явеллі, влучно відображає думки кардинала де Рішельє, та надає читачеві можливість відчутти терпкий смак історії.

В одному з епізодів автор використав одразу як ім'я історичної особистості, так і ім'я літературного персонажу.

«— Oh! vous n'avoueriez pas cette indifférence religieuse, Milord, que vos débauches et vos crimes en feraient foi.

*— Hein! vous parlez de débauches, **madame Messaline**, vous parlez de crimes, **Lady Macbeth!**» [82, с. 711].*

«О! Якби ви й не призналися в своїй байдужості до питань віри, мілорде, ваша розбещеність і ваше беззаконня викрили б вас.

*— Отакої! І ви ще кажете про розбещеність, **пані Мессаліно, леді Макбет!**» [12, с. 488-489].*

Перекладач надає коментарі, які пояснюють читачеві, що ім'я Мессаліна використовується для позначення розбещеної жінки, а ім'я леді Макбет для позначення жорстокої й підступної жінки. І якщо у першому випадку коментар дійсно допомагає зрозуміти смисл порівняння, то у другому випадку коментар може надати не зовсім вірне пояснення або взагалі є зайвим. П'єса «Макбет» — одна з найвідоміших трагедій Вільяма Шекспіра і імена її головних персонажів часто використовуються в якості прецедентних імен у творах світової літератури. Злочин дружини Макбета полягає у тому, що вона підбурила свого чоловіка до вбивства короля. Її образ уособлює злочинницю, яка здійснила злочин руками іншої особи. Тому виглядає досить дивним, що перекладач залишив у перекладі слово «розбещеність», але опустив слово «злочини».

Використане ім'я є загальновідомим, отже, воно викликає потрібні асоціації як у французького, так і в українського читача. Його вживання в цьому випадку діє як посиленням на прецедентний текст, причому автор передбачає, що читач буде ознайомленим із сюжетом згаданого твору. Наведені приклади демонструють, що передача прецедентного імені українською мовою здійснюється також за допомогою напівкалькування. Крім того, відбувається звернення до прецедентної ситуації або прецедентного висловлювання, що підсилює ефект від застосування прецедентного імені.

Вислови, характерні для певної ситуації можуть нести чітке значення і служити основою для встановлення зв'язку з відповідним значенням.

Наведений приклад дозволяє побачити, що певний усталений вираз може надавати повне розуміння ситуації читачеві.

«D'autant plus que les réflexions de Bonacieux étaient toutes couleur de rose» [82, с. 239].

«До того ж думки Бонасьє були якнайутішніші» [12, с. 169].

Ситуація, яка відповідає зазначеному висловленню є зрозумілою для українського читача, і зможе повністю донести до нього сенс сказаного. Якби навіть перекладач використав дослівний переклад, то сенс висловлювання залишився б зрозумілим, адже загальновідомою є пісня Едіт Піаф «La vie en rose» та вислів «рожеві окуляри». Однак, перекладач адаптував текст до потенційного читача, дещо розширивши значення вжитої автором одиниці, і замінивши її на більш широке поняття і таким чином, вдався до контекстуального перекладу.

Широку групу прецедентних феноменів у романі представляють ті, що пов'язані із релігією. Автор часто використовує певні прецедентні імена та ситуації з метою виокремити те чи інше значення, притаманне цій групі. Ситуації, що пов'язані з релігією, дозволяють створити у свідомості читача яскравий образ, який, використаний у новому контексті, може здійснювати глибокий вплив на читача, викликаючи різноманітні емоції.

«Mais, non, dit-elle, ce n'est pas à moi d'être la Judith qui délivrera Béthulie de cet Holopherne» [82, с. 733].

«Дарма, мені не бути Юдиф'ю, яка визволить Ветулію від Олоферна» [12, с. 504].

Для читачів, яким не знайомі зазначені прецедентні ім'я та ситуація, перекладач додає коментар, де вказано, що Юдиф – біблійна героїня, що, рятуючи від загибелі обложене місто Ветулію, пробралася до табору асирійського полководця Олоферна і вбила його. Потім вона повернулася до рідного міста з головою Олоферна, надихнувши його жителів розпочати контратаку, що призвело до розгрому асирійських військ [51]. Використане

ім'я посилається до прецедентної ситуації, яка створює образ рятівниці, що дає стисло відобразити специфіку події та її значення у тексті. Подібне порівняння викликає спільний образно-асоціативний комплекс, що відсилає до багатогранного образу. Образ меча Всевишнього у заключній фразі має дати асоціацію з Божою карою, яка має бути здійснена.

Для показу підступності жінок автор використовує біблійну героїню Далілу, яка за винагороду з'ясувала та розповіла філістимлянам секрет сили Самсона.

*«C'est que la maîtresse est un des moyens favoris du cardinal, il n'en a pas de plus expéditif : une femme vous vend pour dix pistoles, témoin **Dalila**»* [82, с. 319].

*«Бо жінка – одне з найулюбленіших і найдійовіших знарядь кардинала: жінка продасть вас за десять пістолів, свідченням чого є хоч би **Даліла**»* [12, с. 221].

Для демонстрації відданості та готовності до самопожертви використовується ім'я керівника національно-визвольної війни єврейського народу Юди Маккавея, що загинув під час битви.

*«Felton..., dit-elle, vous êtes grand comme **Judas Macchabée** ! Si vous mourez, je meurs avec vous : voilà tout ce que je puis vous dire»* [82, с. 775].

*«Фелтоне, – сказала вона, – ви великий, як **Іуда Маккавей**! Якщо ви помрете, я помру разом з вами»* [12, с. 532].

Для демонстрації того враження, яке справив на Фелтона голос Міледі автор використав наступне порівняння:

*«Felton crut entendre chanter l'ange qui consolait **les trois Hébreux dans la fournaise**»* [82, с. 714].

*«Фелтонові здалося, що він чує пісню ангела, який утішав **трьох біблійних отроків у печі вогняній**»* [12, с. 491].

Згаданий прецедентний ситуація текст не є загальновідомим, тому перекладач додає коментар із поясненнями.

Йдеться про біблійний епізод, в якому розповідається про те, як

вавилонський цар Навуходоносор наказав кинути до вогненої печі Седраха, Місаха та Адвенаго, трьох євреїв, котрі не хотіли поклонятися його золотому ідолові через свою відданість Богу Ізраїлю. Однак сталася дивовижна подія: Бог надіслав ангела та зробив трьох отроків невразливими до вогню, і вони з печі неушкодженими [38].

Слід зазначити, що згадані біблійні прецедентні імена та ситуації, не можуть так яскраво впливати на уяву сучасного читача як оригінального твору, так і перекладу, як це відбувалося у XIX сторіччі. Адже рівень релігійної освіченості у ті часи був значно вищий. Більш зрозумілими є образи історичних осіб діяльність та вчинки яких вийшли за межі сторінок Біблії, і досить часто згадуються у сьогоденні.

«Parfaitement, s'écrièrent les deux autres gardes, le jugement du roi Salomon» [82, с. 61].

«Чудово! – вигукнули двоє інших гвардійців. – Це суд царя Соломона» [12, с. 45].

Згідно з біблійним сюжетом, цар Ізраїлю Соломон прийняв мудре рішення у суперечці двох жінок – обидві претендували на те, щоб бути матір'ю однієї дитини. Соломон легко вирішив суперечку, наказавши розрізати дитину навпіл і розділити між двома. Одна жінка негайно відмовилася від своєї претензії, сказавши, що краще віддасть дитину, ніж побачить її вбивство. Соломон проголосив жінку, яка виявила співчуття, справжньою матір'ю, яка має право на всю дитину [59]. Ця історія цитується у багатьох літературних творах, і досить часто використовується у повсякденному житті, що робить її загальновідомою.

У тексті роману є ще одна згадка постаті царя Соломона. У «Книзі приповістей» він говорить про три дивовижні для нього речі, які не залишають після себе сліду: дорогу орлину в повітрі, дорогу зміїну на скелі та корабельну дорогу в середині моря [12, с. 611].

«Elle trouva M. Bonacieux seul : le pauvre homme remettait à grand-peine de l'ordre dans la maison, dont il avait trouvé les meubles à peu près brisés et les

*armoires à peu près vides, la justice n'étant pas **une des trois choses que le roi Salomon indique comme ne laissant point de traces de leur passage***» [82, с. 239].

«Молода жінка застала пана Бонасьє самого: бідолаха наводив лад у квартирі, де майже всі меблі були поламані, а шафи порожні, і думав, що правосуддя таки напевно не належить до тих **трьох речей, про які цар Соломон сказав, ніби вони не залишають після себе й сліду**» [12, с. 168].

У наступній ситуації використано як ім'я історичної постаті так і образ з Євангеліє:

*«Tu crois, et cependant tu me livres à celui qui remplit et souille le monde de ses hérésies et de ses débauches, à cet infâme **Sardanapale** que les aveugles nomment le duc de Buckingham et que les croyants appellent **l'Antéchrist***» [82, с. 732].

*«Ти кажеш, що віриш, а тим часом віддаєш мене тому, хто наповнює й оскверняє світ єрессю та розбещеністю, цьому мерзеному **Сарданапалові**, якого сліпці звуть герцогом Бекінгемом, а віруючі – **антихристом!**»* [12, с. 503].

Якщо у випадку Сарданапала перекладач додав, коментар, що це був легендарний асирійський правитель, втілення жорстокості й розпусти [72], то відносно поняття «антихрист» коментар не потрібен, адже це прецедентне ім'я відоме всім.

Це саме стосується і поняття з Євангеліє «царство небесне», воно є широко відомим та вживаним, і у читача не має виникати жодних питань з його тлумаченням.

*«Allons, maître Bazin, tranquillisez-vous, dit d'Artagnan; on gagne **le royaume des cieux** dans toutes les conditions»* [82, с. 383].

*«Та годі вам, Базене, заспокойтесь, – сказав Д'Артаньян. – **Царство небесне** можна заслужити у будь-якому званні»* [12, с. 264].

На підставі наведених прикладів можна відстежити використання транскрипції/транслітерації при перекладі прецедентних імен, ситуацій та

висловлювань, пов'язаних із релігійною темою.

Окрему увагу слід приділити використаним у творі фразеологічним одиницям.

Найвідоміший девіз, який асоціюється із романом «Три мушкетери» є «Один за всіх, і всі за одного», тим більше що йому відповідає вислів латиною «Unus pro omnibus, omnes pro uno». Проте насправді в романі цей вислів у такій формі жодного разу не зустрічається. Лише наприкінці IX глави можна прочитати наступне:

«Vaincu par l'exemple, maugréant tout bas, Porthos étendit la main, et les quatre amis répétèrent d'une seule voix la formule dictée par d'Artagnan : “Tous pour un, un pour tous”» [82, с. 133].

«Переможений їхнім прикладом, але все-таки лаючись подумки, Портос простягнув руку і четверо друзів повторили за Д'Артаньяном слова: “– Всі за одного, один за всіх!”» [12, с. 97].

Вже після написання роману вислів «Un pour tous, tous pour un», нарівні з варіантами італійською, німецькою та ретороманською мовами став неофіційним девізом Швейцарської Конфедерації. У наш час, завдяки екранізаціям та, мабуть, більш ритмічному звучанню, саме ця версія вислову і стала загальновідомою.

Для назви розділу XXXV автор обрав відоме прислів'я:

«La nuit, tous les chats sont gris» [82, с. 492].

«Уночі всі коти сірі» [12, с. 339].

У розділі йдеться про те як д'Артаньян, користуючись темрявою, зміг видати себе перед Міледі за іншу особу. У багатьох мовах світу, включаючи українську є приказка що майже дослівно відповідає французькому варіанту, що перекладач і використав. Приказка є загальновідомою і викликає у читача будь-якою мовою аналогічні асоціації.

Щоб показати схожість характерів слуг мушкетерів та їх хазяїв автор використав відповідне прислів'я.

«*Un vieux proverbe dit : “Tel maître, tel valet”*» [82, с. 104].

«У давньому прислів'ї мовиться: “**Який хазяїн, такий і слуга**”» [12, с. 76].

Навряд чи можна сказати, що це прислів'я є широко вживаним у сучасній мові, проте воно є повністю зрозумілим.

Повертаючись до теми використання прислів'їв слід звернути увагу на застосований автором ідіоматичний вислів у розмові герцога Бекінгема з Д'Артаньяном, та його переклад українською:

«*La fin excuse les moyens, comme vous dites, vous autres Français, n'est-ce pas?*» [82, с. 296].

«**Кінець – ділу вінець**, як кажуть французи, чи не так?» [12, с. 206].

Хоча у перекладі це прислів'я починається зі слова «кінець», як і в оригіналі, український варіант зовсім не відповідає смислу ситуації. Епізод твору де було застосоване згадане прислів'я присвячений необхідності якнайшвидшого подолання шляху з Англії до Парижу, для забезпечення чого герцог Бенкінгем витратив чималі ресурси. Якщо читач є уважним, то використання в українському перекладі такого прислів'я може викликати в нього здивування, адже контекстуальна заміна у перекладі не є відповідником прислів'я в оригіналі.

В українській мові є прислів'я «Мета виправдовує засоби», яке еквівалентне наведеному французькому висловлюванню, і саме його використання було б найбільш доречним у цьому випадку.

Далі, у цьому ж розділі, наприкінці розповіді про подорож д'Артаньяна перекладач також припустився неточності:

«*Il avait fait près de **soixante lieues** en douze* » [82, с. 298].

«За дванадцять годин він проскакав **шістдесят миль**» [12, с. 208].

Вірогідніше за все, у даному випадку перекладач намагався вдатися до генералізації і застосував міру довжини, що використовується в англійських країнах. Проте він не врахував, що льє є значно більшою ніж миля і

співвідноситься з англійською давньою мірою довжини лігою (leag) яка дорівнює трьом милям. Мабуть, для перекладу краще було б залучити відповідник «лье» та додати коментар із вказанням довжини сухопутного лье у метричній системі, а саме 4444,4 метри. У такому випадку, на відміну від варіанту використаного у перекладі, відстань подолана верхи за дванадцять годин дійсно справляє враження.

Також хотілося б звернути увагу на один епізод з діалогу д'Артаньяна з корчмарем.

«– *Des bons sur l'épargne ? demanda l'hôte inquiet*» [82, с. 25].

«– *Іспанські бони? – заклопотано перепитав хазяїн*» [12, с. 18].

Перекладач додав коментар, що бони – кредитні документи на право одержаної суми грошей або інших цінностей. Проте, те що може здаватися прецедентним іменем, насправді є хибним висновком, якого дійшов перекладач внаслідок помилки, наявної у першому виданні роману. У варіанті тексту 1844 року надруковано наступне:

«– *Des bons sur l'Epargne? demanda l'hôte inquiet*».

Напевно, набірник тексту замість малої використав велику літеру, а перекладач, зважаючи на те що слово починається з великої літери, а також те що раніше варіантом написання цього слова було «espargne» [83, с. 41], дійшов висновку, що із помилкою було написано слово *Espagne* тобто *Іспанія*.

Логіку подібного пояснення підтверджує той факт, що в англійському перекладі роману згадана фраза має наступний вигляд:

«*'Bills upon Spain?' asked the disturbed host*» [81, с. 24].

Насправді «Des bons sur l'épargne» це просто ощадні бони або облігації, і відповідь д'Артаньяна на запитання корчмаря це підтверджує:

«– *Des bons sur la trésorerie particulière de Sa Majesté* » [83, с. 41]

«– *Бони на одержання грошей в особистій скарбниці його величності!*» [12, с. 19].

І жодного натяку на Іспанію...

У деяких випадках, а саме коли автор використовував сталі вирази латиною, перекладач залишає їх незмінними, з метою збереження атмосфери ситуації, адже це є пряма мова, наприклад:

«*Epulae epularum*» [82, с. 464]

Або

«*Erat, est, fuit.*» [82, с. 417]

Для зацікавленого читача перекладач додає коментар із поясненням значення виразу.

Таким чином, для адекватного відтворити прецедентних феноменів у перекладі необхідно застосовувати спеціальні прийоми, що сприяють формуванню у читача тих уявлень, які притаманні для культурного фону автора, а саме транскрипція/транслітерація, калькування, напівкалькування, контекстуальний переклад.

3.3. Аналіз способів перекладу прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери»

На матеріалі 87 прецедентних феноменів, відібраних з роману «Три мушкетери» Александра Дюма було здійснено аналіз способів їх відтворення у перекладі українською. У романі автор неодноразово вдавався до використання різноманітних прецедентних одиниць, що допомагали йому досягти його авторських цілей.

Прецедентні феномени, використані у романі «Три мушкетери» допомагають справити бажаний вплив на читача. Аналіз використаних у романі прецедентних феноменів показав, що переважна більшість одиниць належать до категорії універсально-прецедентних феноменів, тобто тих, які розкриватимуть своє значення для будь-якого читача, викликаючи схожі асоціації у

представників з різних культур.

Національно-прецедентні феномени у романі зустрічаються дещо рідше. Оскільки український читач знаходиться поза культурним контекстом, пов'язаним із країною автора, категорія національно-прецедентних феноменів не завжди викликає в нього спектр закладених асоціацій. Таким чином, процес перекладу передбачає застосування таких способів відтворення, які дають змогу читачам в усій повноті досягнути початковий авторський задум.

Соціумно-прецедентні феномени, які знаходять відгук не у кожного читача, і потребують залучення додаткової інформації, у романі зустрічаються нечасто. Відтворити їх особливо складно – це пов'язано з тим, що їх значення є зрозумілим лише всередині певного соціуму та залишається незрозумілим для широкої аудиторії.

Таким чином, приналежність прецедентного феномену до однієї з категорій, яка визначає ступінь його популярності в різних соціумах, має істотний вплив на вибір способу перекладу, здатного передати закладені у нього значення та асоціації. У романі використовуються різні прецедентні феномени, які належать до різних категорій і становлять різний ступінь складності перекладу.

На підставі проведеного аналізу з'ясувалося, що найчастіше у романі зустрічаються універсально-прецедентні феномени, серед яких виокремлено 65 випадок вживання (74,71%). Значно рідше використовувались прецедентні феномени, які мають національний статус, встановлено 18 випадків їх вживання (20,69%). Щодо соціумно-прецедентних феноменів, то їх було використано у 4-х випадках (4,6%) [Додаток А].

Національно-прецедентні феномени часто можуть виходити за межі однієї країни, але не набувати універсального статусу, що ускладнює їх переклад. Більш того, такі одиниці можуть викликати різні асоціації в різних країнах, потенційно призводячи до розбіжностей в інтерпретаціях авторського задуму або навіть його втрати. Завдяки тому, що у більшості випадків автор

використовував прецедентні феномени, які є загальновідомими і зазвичай не відрізняються у відтворюваних значеннях для носіїв різних мов, у більшості випадків перекладач не мав складностей з їх перекладом. На другому місці за частотою використання – національно-прецедентні феномени, які можуть як бути знайомими представникам різних культур і передавати схожі асоціації, так і викликати труднощі при сприйнятті. Соціумно-прецедентні феномени зазвичай становлять категорію найменш зрозумілих і викликають закладені образи лише у межах певного кола людей, залишаючись незрозумілими для інших і потребуючи унікального підходу при перекладі. Так, віднесеність прецедентних феноменів до відповідної категорії обумовлює спосіб їх відтворення та впливає на потенціал належного сприйняття.

На підставі проведеного аналізу способів відтворення прецедентних феноменів у перекладі роману «Три мушкетери» українською ми встановили, що вони найчастіше перекладаються за допомогою засобів транскрипції/транслітерації (41 випадок).

«À merveille ! s'écria Athos, vous êtes le roi des poètes ; mon cher Aramis, vous parlez comme l'Apocalypse et vous êtes vrai comme l'évangile» [82, с. 654].

«Чудово! – вигукнув Атос – Ви король поетів; мій любий Арамисе, ви говорите, як Апокаліпсис, і прорікаєте істину, як Євангеліє» [12, с. 448].

Євангеліє – це збірка ранньохристиянських творів, які оповідають про земне життя Ісуса Христа, Апокаліпсис – це остання книга Нового Заповіту. Таким чином, порівняння із стародавніми релігійними творами – це великий комплімент художньому стилю.

На другому місці за частотою вживання – калькування, метою якого є донести вірні асоціації до україномовного читача (23 випадки).

«Ils ont des yeux, s'écria Milady, et ils ne verront pas ; ils ont des oreilles, et ils n'entendront point» [82, с. 732].

«Хто має очі, не побачить! – вигукнула міледі. – Хто має вуха, не почує!» [12, с. 503].

Ця фраза – це перефразована біблійна формула: «Хто має очі, побачить, хто має вуха, почує». Цей вираз вказує на те, що до сказаного потрібно відноситися з особливою увагою.

На третьому місці – прийом напівкалькування, який поєднує у собі використання калькування та транскрипції/транслітерації (15 випадків).

«Les laquais, de leur côté, les coursiers d'Hippolyte, partageaient la triste peine de leurs maîtres» [82, с. 426].

«Слуги, подібно до бойових коней Іпполіта, поділяли сумну долю своїх панів» [12, с. 294].

За давньогрецькими переказами, Федра, друга дружина Тесея, звела на Іпполіта наклеп за те, що він не відповів взаємністю на її кохання. Тесей прокляв сина, і Іпполіт став жертвою гніву морського божества Посейдона. Коли Іпполіт мчав біля моря на колісниці, налякані морським чудовиськом, коні Іпполіта кинулися з крутого берега в море разом зі своїм господарем [29, с. 115-116].

Прийом контекстуального перекладу, який допомагає якомога точніше відтворити прецедентні феномени для представників нашого культурного простору, використовується у перекладі найрідше (8 випадків).

«C'est ainsi que parlaient et faisaient ces preux du temps de Charlemagne, sur lesquels tout cavalier doit chercher à se modeler» [82, с. 67].

«Так говорили й чинили рицарі часів Карла Великого, яких повинні наслідувати всі шляхетні люди» [12, с. 49].

Карл Великий – король франків у середині VIII ст., на початку IX століття – імператор Заходу, найвидатніший представник династії Каролінгів, засновник двох держав – Німеччини та Франції.

Таким чином, виокремлені одиниці відтворювались у перекладі роману за допомогою транскрипції/транслітерації у 41 випадку. Калькування становить 33 випадки використання при відтворенні українською. Напівкалькування становить 15 випадків вживання. Контекстуальний переклад становить лише

8 випадків із групи досліджених одиниць [Додаток Б]. Отже, прецедентні одиниці найчастіше перекладалися за допомогою засобів транскрипції/транслітерації. Дещо рідше зустрічаються калькування та напівкалькування. У деяких випадках був застосований прийом контекстуального перекладу. Досить часто перекладач додавав коментарі із поясненнями, для того, щоб читач міг отримати повноцінне розуміння того, що хотів сказати автор.

Завдяки проведеному аналізу можна визначити основні сфери походження прецедентних феноменів, використаних у романі. На першому місці за частотою використання знаходяться прецедентні феномени, що тісно пов'язані з історією, і їх частка становить 32,19%. На другому місці за частотою використання – феномени, які мають релігійне походження, вони становлять 26,44% від загальної кількості. Не менш потужними джерелами походження прецедентних феноменів були міфологія та література, які становлять 16,1% і 14,95% від досліджуваних одиниць. Неодноразово стикаємось у творі з одиницями, що звертаються до культури і використовуються у 4,59% випадків. Автор майже не послуговувався прецедентними феноменами, що пов'язані з географією та наукою і їх частки складають лише 3,44% та 2,29% відповідно [Додаток В].

Досліджуючи твір можна помітити, що автор послуговувався різними типами прецедентних феноменів, в залежності від можливості або неможливості їх реалізації в мовленні, що залучали знання читача з різних галузей і сприяли відтворенню тих чи інших ідей та асоціацій, допомагаючи викликати у читача знайомі для нього образи. Отже, при розгляді їх типів можна зробити висновок, що найбільшу частку становлять прецедентні імена – 57,47% та прецедентні висловлення – 18,39%. Вони часто допомагали здійснити звернення до певних прецедентних текстів, що становлять 16,09% та прецедентних ситуацій, які охоплюють 8,05% [Додаток Г]. Отримані результати вказують на те, що автор найчастіше використовував у тексті роману прецедентні імена для розкриття гами закладених у них значень. Крім того,

використання висловлень помітно збагатило твір яскравими образами та емоційною глибиною. Прецедентні тексти та ситуації також впливають на читача, але меншою мірою.

Найчастіше використовуються прецедентні імена – добре впізнавані символи; рідше – прецедентні висловлення, як і тексти – посилання на мудрість інших авторів, але менш доступні для сприйняття читачем; прецедентні ситуації зазвичай виступають в ролі ілюстрацій певних ідей – очевидно, що автору не знадобилося багато ілюстрацій.

Роман «Три мушкетери» містить велику кількість прецедентних феноменів, які мають різний статус та джерела походження. Найбільшою за кількістю одиниць виявилась група універсально-прецедентних феноменів. Можна сказати, що більшість виокремлених прецедентних феноменів є знайомими для українського читача, хоча деякі потребували заміни чи пояснення. Проведений аналіз дозволяє зробити висновок, що прецедентні феномени мають складну структуру і вимагають особливого підходу при перекладі, який буде враховувати їх специфічні риси та закладені ознаки. Перекладач у більшості випадків вдавався до використання транслітерації/транскрипції, калькування, напівкалькування, що дозволило відтворити прецедентні феномени у зрозумілій для читача перекладу формі. Контекстуальний переклад при їх відтворенні українською використовувався найрідше.

Як мовні утворення, що мають культурне, історичне та соціальне значення, прецедентні феномени відкривають унікальне вікно в еволюцію суспільних цінностей і мовних виразів. Необхідність досліджень прецедентних феноменів у межах художньої літератури з урахуванням особливостей їх сприйняття та постійного розвитку сучасного світу, є очевидною. Їхнє вивчення служить стратегічною ініціативою для подолання розриву між історичними контекстами та сучасними інтерпретаціями. Розуміння їхньої динаміки в мінливому контексті художньої літератури не лише зберігає їх історичне

значення, але й сприяє їх інтеграції в сучасний мовний простір. Нові дослідження нададуть можливість відкриття нових значень прецедентних феноменів та шляхів до їх подальшого використання.

Висновки до Розділу 3

Заглиблюючись у заплутаний світ прецедентних феноменів у перекладі «Трьох мушкетерів» Олександра Дюма, було виявлено безліч мовних і культурних проблем. Цей літературний шедевр, який рясніє історичними, релігійними та літературними алюзіями є справжнім викликом для перекладача. Різноманітні методи перекладу, зокрема транскрипція/транслітерація, калькування, напівкалькування та контекстний переклад, допомагають орієнтуватися в тонкощах відтворення значення іншою мовою. Роль перекладача виходить за межі мовного володіння до культурного посередництва, підкреслюючи важливість передачі не лише слів, але й культурних нюансів.

Дослідження прецедентних явищ у «Трьох мушкетерах» підкреслює динамічну взаємодію між мовою та культурою, підкреслюючи, що переклад – це не механічне завдання, а мистецтво, яке вимагає глибокого розуміння як мовного, так і культурного контекстів. Він проливає світло на обов'язок перекладача подолати прогалини в культурних знаннях, дозволяючи читачам зв'язатися з історичними та літературними тонкощами, вбудованими в текст.

Відступаючи від конкретних проблем «Трьох мушкетерів», це дослідження підкріплює універсальний характер перекладу як мосту, що з'єднує різні культури. Він підкреслює роль перекладача як культурного посла, якому доручено зберегти багатство вихідного тексту та зробити його доступним для ширшого кола читачів. Майстерність перекладачів, що проявляється в їхній здатності орієнтуватися в лінгвістичних складнощах і передавати культурні тонкощі, робить значний внесок у глобальний обмін літературними скарбами.

У ширшому контексті перекладознавства цей аналіз сприяє нашому розумінню багатогранних проблем, пов'язаних із перенесенням культурних артефактів через мовні кордони. Це підкреслює потребу в тому, щоб перекладачі знаходили тонку рівновагу між точністю та зрозумілістю широкій

аудиторії. Коли ми відходимо від хитросплетінь у «Трьох мушкетерах», ми залишаємося з оцінкою майстерності перекладача – майстерності, яка, за своєю суттю, прагне подолати мовні бар'єри та запропонувати читачам автентичну, але зрозумілу, мандрівку світом історичних пригод і літературного блиску.

ВИСНОВКИ

За результатами дослідження та аналізу особливостей і способів відтворення прецедентних феноменів при перекладі роману Александра Дюма «Три мушкетери» з французької мови українською можна зробити наступні висновки:

1. Прецедентні феномени досить часто зустрічаються в художніх творах, і можуть завадити вірному сприйняттю закладеної у текст інформації. Це пояснює значну увагу дослідників до внутрішніх аспектів та специфіки функціонування цього явища. Прецедентні феномени – це сталі мовні одиниці, які широко використовуються у межах певної культурної спільноти, відіграють важливу роль у збереженні та відображенні її цінностей та традицій. Неоднорідна і складна структура прецедентних феноменів зумовлює наявність відмінних інтерпретацій їхнього значення серед людей з різних культур, від зовсім невідомого для них, до такого що набув із часом певних особливостей сприйняття та використання.

2. Щодо способів класифікації прецедентних феноменів, науковцями, які досліджували це питання, висунуто різні пропозиції. Більшість класифікацій охоплюють прецедентні імена, тексти, ситуації та висловлювання. Також, зазначені одиниці розподіляються відповідно до їх відомості, і можуть набувати універсально-прецедентного, національно-прецедентного чи соціумно-прецедентного статусу, що визначає межі їх розуміння учасниками взаємодії. З огляду на те, що не всі з них можуть функціонувати самостійно в процесі комунікації, прецедентні тексти та прецедентні ситуації представлені в мові прецедентними іменами та прецедентними висловленнями, які допомагають відобразити у мовленні приховані ознаки і значення.

3. Прецедентними вважаються феномени, які мають певний рівень відомості і, ґрунтуючись на своїх характерних ознаках, зберігають культурну

інформацію, досить часто згадуються авторами художніх творів, що може створювати перекладачеві серйозні ускладнення для здійснення адекватного перекладу. Маючи певне значення в окремій культурі, у процесі перекладу прецедентні феномени вимагають використання адаптивних засобів. Маючи труднощі для розуміння представниками іншої культури, вони потребують додаткового розгляду та пояснення читачеві. Основними труднощами у перекладі прецедентних феноменів є невідомість, незрозумілість, різне сприйняття відтворюваних ознак. Досягнення адекватного відтворення прецедентних феноменів передбачає розгляд особливостей їх структури та розуміння представниками тієї чи іншої групи, а також врахування потенційних відмінностей та відсутності необхідних знань, для чого знадобиться додаткове дослідження їх походження та додаткові пояснення. Зважаючи на те, що зазвичай автор за допомогою вживання прецедентних одиниць, хоче донести до читача відповідні емоції, саме їх відтворенню має приділятися не менше уваги ніж передачі образів та смислів, які вони вміщують. Таким чином, виникає потреба приділити особливу увагу всім функціям і відтворенню значень прецедентних одиниць у повному обсязі, та максимально наблизити до читача перекладу наявний оригінал, що дозволить йому зрозуміти авторський задум. Отже, невідповідний переклад прецедентних феноменів може стати на заваді відтворення думки автора та призвести до часткової втрати або повного нерозуміння авторського задуму з боку читача перекладу, що може спотворити сприйняття самого художнього твору.

4. Наше дослідження повторює, що переклад прецедентних явищ є не просто лінгвістичним завданням, а культурним і когнітивним завданням. Тонкощі, пов'язані з перекладом прецедентних феноменів, вимагають високого рівня культурної чутливості. Перекладач повинен мати навички орієнтуватися в заплутаній мережі культурних посилянь, емоцій і намірів, вбудованих у ці мовні одиниці. Недостатня увага до прецедентних явищ ризикує поставити під загрозу загальну точність перекладу, перешкоджаючи здатності читача повністю досягнути багатство оригінального тексту.

5. У романі «Три мушкетери» автор часто використовував різноманітні прецедентні феномени для передачі певних значень та характеристик. Рівень поширеності прецедентного феномену суттєво впливає на можливість його адекватного розуміння та вибір способу його відтворення іншою мовою. Александр Дюма використовував у романі прецедентні феномени різних категорій. Найчастіше у романі зустрічаються універсально-прецедентні феномени, а саме 65 випадок вживання (74,71%). Значно рідше використовувались прецедентні феномени, які мають національний статус – 18 випадків їх вживання (20,69%). Щодо соціумно-прецедентних феноменів, то їх було використано у 4 випадках (4,6%) [Додаток А]. Більшість використаних у романі прецедентних феноменів мають статус універсальних та зрозумілі за значенням і викликають відповідні асоціації у українського читача, тож не потребують додаткової інформації для їх розуміння. Щодо використаних автором прецедентних одиниць, які належать до групи національних, вони не завжди відповідають уявленням українського читача або є для нього невідомими і можуть призвести до спотворення або навіть повного нерозуміння авторського задуму. До застосування прецедентних феноменів, характерних для певного соціуму автор вдавався досить рідко, проте переклад соціумно-прецедентних феноменів виявляється найскладнішим серед інших типів, та вимагає обізнаності у різних сферах, знання культури іншого народу, а іноді навіть інтеграції до певного соціуму.

Той факт, що у романі найбільше прецедентних одиниць належить до універсально-прецедентних пояснюється тим, що більшість феноменів у романі пов'язані з історією Франції, релігією, міфологією та всесвітньо відомими літературними творами, тобто більшість із них відомі пересічному читачеві за межами Франції. Національно та соціумно-прецедентні феномени займають друге і третє місця за кількістю одиниць – деякі феномени можуть бути не пов'язані вищенаведеними темами, або бути пов'язані, але попри це, бути відомими лише на рівні країни або певних соціумів.

Основні труднощі при перекладі твору Александра Дюма були зумовлені відмінностями у культурі та відсутністю потрібних знань, що наявні у читача оригіналу, але яких бракує українському читачеві. Таким чином, для здійснення адекватного перекладу прецедентних феноменів, перекладачеві необхідно врахувати особливості сприйняття цих одиниць представниками відповідної культури та мати глибокі знання їх історії, традицій та культурного надбання.

Для того, щоби залишатися ефективними посередниками в динамічній взаємодії між мовами та культурами, перекладачам необхідно бути в курсі культурних змін, тенденцій розвитку мов та нових прецедентів. Вирішення труднощів, що виникають перекладу прецедентних феноменів, вимагають спільних зусиль між науковцями, перекладачами та культурологами. Подальші дослідження необхідні для вдосконалення методології перекладу, вирішення нових проблем і подальшого вивчення впливу прецедентних феноменів на міжкультурну комунікацію. Цей спільний підхід сприятиме створенню спільноти професіоналів, відданих справі розвитку перекладознавства.

6. Прецедентні феномени відтворювались у перекладі роману за допомогою транскрипції/транслітерації у 41 випадку. Калькування становить 33 випадки вживання, напівкалькування – 15 випадків, контекстуальний переклад – 8 випадків [Додаток Б]. Оскільки більшість прецедентних одиниць у романі є прецедентними іменами, для їхнього перекладу в основному було застосовано транскрипцію/транслітерацію. Калькування та напівкалькування посідають друге та третє місця за кількістю феноменів – вони застосовувалися для перекладу прецедентних висловлень та прецедентних текстів, які потребували дослівного перекладу. Контекстуальний переклад було застосовано для перекладу прецедентних висловлень та ситуацій, які потребували передачі значення в культурному та мовному контексті – за частотою використання, цей вид перекладу посів четверте місце.

7. Прецедентні феномени вживані у романі, що вміщують культурну та історичну інформацію, мають досить різні сфери походження, а саме: історія – 32,19%, релігія – 26,44%, міфологія – 16,1%, література – 14,95%, культура –

4,59%, географія – 3,44%, наука – 2,29% [Додаток В]. На першому місці за частотою використання знаходяться прецедентні феномени, що тісно пов'язані з історією. Оскільки роман «Три мушкетери» є історико-пригодницьким, у нього згадується багато історичних подій та особистостей. На другому місці – прецедентні феномени, пов'язані із релігією. Значну роль у житті тогочасної людини відіграє релігія, тому не дивно, що в тексті роману можна знайти багато феноменів, які відсилають до релігійних текстів. Відсилання до міфології теж не рідкість – міфи були і залишаються важливою частиною культури, проте за результатами дослідження, ця група прецедентних феноменів знаходиться на третьому місці за чисельністю. Література, культура, географія та наука також знайшли своє відображення у творі – їхній внесок не менш важливий.

8. У романі «Три мушкетери» Александр Дюма вдався до використання різних видів прецедентних феноменів, в залежності від можливості або неможливості їх реалізації в мовленні, що дозволило йому втілити авторський задум та створити для читача відповідну атмосферу. Здійснений аналіз показує, що використано різні типи прецедентних феноменів, а саме: прецедентні імена – 57,47%, прецедентні висловлення – 18,39%, прецедентні тексти – 16,09%, прецедентні ситуації – 8,05% [Додаток Г]. Найчастіше використовуються прецедентні імена – добре впізнавані символи; рідше – прецедентні висловлення, як і тексти – посилення на мудрість інших авторів, але менш доступні для сприйняття читачем; прецедентні ситуації зазвичай виступають в ролі ілюстрацій певних ідей – очевидно, що автору не знадобилося багато ілюстрацій.

Таким чином, у романі Александра Дюма «Три мушкетери» була використана велика кількість прецедентних феноменів, що належать до різних сфер походження, які збагачують твір яскравими образами та порівняннями, апелюючи до свідомості читачів та відтворюючи низку асоціацій. Отримані результати можуть слугувати основою для подальших досліджень перекладу прецедентних феноменів у художніх творах, а також можуть бути використані у

перекладацькій діяльності та при підготовці майбутніх фахівців у галузі перекладу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтгауз О. В. Прецедентні феномени: дискурсивний та перекладознавчий параметри: кваліфікаційна робота на здобуття ступеня вищої освіти «магістр». Херсон, 2021. 65 с. URL : <http://ekhsuir.kspu.edu/handle/123456789/15924> (дата звернення: 16.11.2023)
2. Ангеловська В. А. Використання прецедентних текстів в рекламному дискурсі. Київ, 2020. 61 с. URL : http://ekhsuir.kspu.edu/bitstream/handle/123456789/11428/anhelovska_fif_2020.pdf?sequence=1 (дата звернення: 14.08.2023).
3. Богданова І. В. Сугестивний потенціал прецедентних одиниць в українському медійному дискурсі початку ХХІ століття : дис. ... канд. філол. наук. Вінниця, 2016. 191 с.
4. Буднік А. О. Формування дискурсних умінь студентів філологічних спеціальностей засобами національно-прецедентних текстів: дис. ... канд. пед. наук. Одеса, 2010. 258 с.
5. Буднік А. О., Хижняк І. А. Прецедентні тексти як засіб формування комунікативної компетенції у мовно-літературній освіті майбутніх словесників. *Science and Education a New Dimension: Pedagogy and Psychology*. 2013, Vol. 7. P. 27–31.
6. Воробйова Т. В. Семантика прецедентних імен: національно-культурний компонент. *Мова і культура*. 2003. № 6. С. 119–127.
7. Гапченко О. А. Прецедентні імена в індивідуальному лексиконі білінгва. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2019. VII(59), Issue: 195. P. 15–18.
8. Гостра К. В. Методика роботи з прецедентними феноменами культури під час навчання російської мови в основній школі: дис... доктора філософії: спец. 014 – Середня освіта (Іноземні мови). Кривий Ріг, 2021. 322 с. URL : <https://elibrary.kdpu.edu.ua/handle/123456789/7495> (дата звернення: 08.12.2023).

9. Гончаренко Л. О. Проблема змісту й дефініції поняття «еквівалентність». *Мовні і концептуальні картини світу*. Київ, 2017. № 61. С. 59–66.
10. Горпінюк В. С. Прецедентні феномени в сучасному афористичному корпусі : кваліфікаційна робота. Кривий Ріг, 2019. 100 с. URL : <https://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/3386> (дата звернення: 08.10.2023)
11. Дем'яненко О. Є. Переклад як спосіб розуміння культурної ідентичності в умовах міжкультурної комунікації. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія “Лінгвістика”*. 2011. № 15. С. 289–293.
12. Дюма А. Три мушкетери : переклад з французької та примітки Р. М. Терещенка. Київ : Дніпро. 1992. 622 с.
13. Кицак Г. В. Прецедентні одиниці в текстах академічного жанру (на матеріалі німецької мови). *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Філологічна*. 2012. № 26. С. 128–130.
14. Колоїз Ж. В. Актуалізація прецедентності в публіцистиці Івана Багряного. *Філологічні студії: Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету*. 2018. № 18. С. 108–127. URL : <https://journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/view/2132> (дата звернення: 08.12.2023).
15. Кононенко В. Г. Лексичні трансформації в перекладі суспільно-політичних текстів арабської мови. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2013. № 17. С. 144–148.
16. Корольова В. В. Прецедентні феномени в мові сучасної поезії. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. : Філологічна*. 2012. Вип. 29. С. 8–10.
17. Крутько Т. В. Прецедентні феномени у рекламному дискурсі (на матеріалі банерної реклами). *Науковий вісник Волинського національного*

університету імені Лесі Українки : Філологічні науки. Мовознавство. 2012. № 6. С. 104–107.

18. Лебедева-Гулей О. З. Підходи до інтертекстуального прочитання публіцистичних текстів В. Карпенка. URL: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2282> (дата звернення: 14.08.2023).

19. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / ред. А. Волков. Чернівці: Золоті литаври, 2001. 636 с.

20. Микуляк О. В. Етномаркованість прецедентних феноменів у художніх текстах німецькомовної літератури мігрантів. *Науковий вісник СНУ імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство*. 2016. № 5(330). С. 255–260.

21. Некряч Т. С., Чала Ю. П. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі : монографія. Київ : Кондор-Видавництво, 2013. 194 с.

22. Одарчук Н. А., Мирончук Т. А. Аргументативний потенціал прецедентних феноменів у політичному дискурсі. *Науковий Вісник СНУ ім. Лесі Українки. Серія: Філологічні науки. Мовознавство*. 2014. № 4 (281). С. 111–116.

23. Пишньоха О. А., Покровська І. Л. Прецедентні імена в сучасній турецькій поезії. *Закарпатські філологічні студії*. 2018. Вип. 4. Том 2. С. 56–62.

24. Приходько В. Б., Киселюк Н. П., Найдюк О. В. Роль перекладача в міжкультурному діалозі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: серія «Філологія»*. 2020. Вип. 9(77). С. 64–66.

25. Самосенкова Т. В. Підготовка фахівців-перекладачів у сфері професійної комунікації. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки*. 2009. Вип. 47. С. 72–75.

26. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2011. 844 с.

27. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: Підручник. Полтава : Довкілля-К, 2008. 712 с.

28. Сингаївська Г. В. Прецедентне ім'я Дон Кіхот у сучасних ЗМІ Іспанії. *Science and Education a New Dimension. Philology*. 2018. VI(49), Issue: 166. P. 45–

50.

29. Словник античної міфології / ред. В. Горбик. Київ: Наукова думка, 1989. 236 с.

30. Соловйова Т. О. Вимір вербалізованих типів прецедентних феноменів у теледебатах (на матеріалі дебатов П. Порошенка та В. Зеленського). *Криворізький державний педагогічний університет. Філологічні студії*. 2019. Вип. 19. С. 109–128.

31. Сприса О. Б. Художня література як джерело прецедентності в енігматичному тексті (україно-арабомовні паралелі). *Вісник Львівського університету. Серія філологічна*. 2014. Вип. 61. С. 93–103.

32. Тащенко Г. В. Лінгвокогнітивні та культурологічні особливості англо-українського перекладу прецедентних імен (на матеріалі художньої літератури): дис. ... канд. філол. наук. Харків, 2018. 263 с.

33. Тащенко Г.В. Поліпарадигматизм та міждисциплінарність як методологічні принципи перекладознавчого аналізу прецедентних імен. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н Каразіна. Серія: Іноземна філологія. Методика викладання іноземних мов*. 2017. Вип. 85. С. 58–64.

34. Тимчук О. Т., Сеньків О. М. Функціональний аспект прецедентних текстів. *Молодий вчений*. 2017. № 4.3. С. 251–254.

35. Ткач Л. М., Рибалко І. В. Методика викладання літератури у процесі підготовки перекладачів у технічних ВНЗ. *Проблеми та перспективи розвитку науки на початку третього тисячоліття у країнах СНД* : матеріали V Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Переяслав-Хмельницький, 2012. С. 210–211.

36. Хабарова Н. А. Переклад та його прагмалінгвістичні особливості. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2021. Том 3. № 47. С. 174–177.

37. Чаграк Н. І., Гритчук Г.В. Міжкультурна комунікація як компонент професійної компетентності фахівця сфери туризму. *Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка*. 2010. № 16 (203). С. 83-89. URL :

<http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/6271> (дата звернення: 17.11.2023)

38. Шадрах, Мешах та Авед-Него. *Церква Ісуса Христа Святих Останніх Днів*. URL : <https://www.churchofjesuschrist.org/study/manual/old-testament-stories-2022/shadrach-meshach-and-abed-nego?lang=ukr> (дата звернення: 08.12.2023)

39. Шарманова Н. М., Т. І. Вавринюк. Етноніми в паремійних кліше. *“Science and Education in Australia, America and Eurasia: Fundamental and Applied Science”*: proceedings of the 1st International Academic Conference (Australia, Melbourne, 25 June 2014). Melbourne. 2014. Volume II. P. 373–380.

40. Шулік С. В. *Актуальні проблеми художнього перекладу. Перекладацькі інновації* : матеріали V Всеукр. студ. наук.-практ. конф. (м. Суми, 12–13 березня 2015 р.). / редкол.: С.О. Швачко, І. К. Кобякова, О.О. Жулавська та ін. Суми : СумДУ, 2015. С. 141–143.

41. Шулінова Л. В. Прецедентність української медійної рецензії мистецької тематики. *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*. 2016. Вип. 32. С. 18–32.

42. Шульга Ю. А. Відтворення прецедентних феноменів у перекладах романів Дена Сіммонса українською мовою (на прикладі творів «Терор» і «Падіння Гіперіона»). Київ, 2021. 101 с.

43. Юлдашева Л. П. Прецедентна мотивація заголовків творів української літератури кінця ХХ – початку ХХІ ст. *Лінгвістичні дослідження: Зб. наук. праць ХНПУ ім. Г.С. Сковороди*. Харків. 2016. Вип. 43. С. 223–227.

44. Яблочнікова В. О. Особливості перекладу безеквівалентної лексики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. Випуск 59, 2015. С. 249–251.

45. Achilles. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/Achilles-Greek-mythology> (дата звернення: 14.11.2023)

46. Ajax. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/Ajax-the-Greater> (дата звернення: 14.11.2023)

47. Antonomase. *Dictionnaire de français Larousse*. URL : <https://www.larousse.fr/dictionnaires/francais/antonomase/4354> (дата звернення: 15.07.2023)

48. Attwater D. St. John Chrysostom. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/biography/Saint-John-Chrysostom> (дата звернення: 06.12.2023)

49. Barthes R. 'Textual analysis: Poe's "Valdemar"'. *The narrative reader* / edited by M. McQuillan. London, New York : Routledge, 2000. P. 130–138.

50. Barthes R. Theory of the text. *Untying the text: a post-structuralist reader* / edited and introduced by R. Young. Boston : Routledge & Kegan Paul, 1981. P. 31–47.

51. Book of Judith. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/Achilles-Greek-mythology> (дата звернення: 14.11.2023).

52. Cartwright M. Bataille de Pharsale. *World History Encyclopedia*. URL : <https://www.worldhistory.org/trans/fr/2-697/bataille-de-pharsale/> (дата звернення: 10.12.2023)

53. Circe. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/Circe-Greek-mythology> (дата звернення: 14.11.2023).

54. Field J. F. Siege of La Rochelle. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/event/Siege-of-La-Rochelle> (дата звернення: 14.11.2023)

55. François de Lorraine, 2e duc de Guise. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/biography/Francois-de-Lorraine-2e-duc-de-Guise> (дата звернення: 08.12.2023)

56. François Ravaillac. *Dictionnaire de français Larousse*. URL : https://www.larousse.fr/encyclopedie/personnage/Fran%C3%A7ois_Ravaillac/140405 (дата звернення: 14.11.2023)

57. François Ier. *Dictionnaire de français Larousse*. URL :

https://www.larousse.fr/encyclopedia/personnage/Fran%C3%A7ois_I_er/120185
(дата звернення: 14.11.2023)

58. Gatien de Courtilz de Sandras. *Dictionnaire de français Larousse*. URL :
https://www.larousse.fr/encyclopedia/litterature/Gatien_de_Courtilz_de_Sandras/172586 (дата звернення: 07.12.2023)

59. Gordon C. H., Stefon M. Solomon. *Encyclopedia Britannica*. URL :
<https://www.britannica.com/biography/Solomon> (дата звернення: 14.11.2023).

60. Guéraud J-F. L'antonomase en question... *L'information Grammaticale*. Paris. 1990. Vol. 45. P. 14–18.

61. Hyde M. The king of romance. *The Guardian*. URL :
<https://www.theguardian.com/books/2003/apr/16/alexandredumaspere> (дата звернення: 07.12.2023)

62. Jacques Clément. *Dictionnaire de français Larousse*. URL :
https://www.larousse.fr/encyclopedia/personnage/Jacques_Cl%C3%A9ment/113817
(дата звернення: 14.11.2023)

63. Jean de Poltrot. *Dictionnaire de français Larousse*. URL :
https://www.larousse.fr/encyclopedia/personnage/Jean_de_Poltrot/138642 (дата звернення: 08.12.2023)

64. Kristeva J. *The Kristeva Reader* / edited by Toril Moi. New York : Columbia University Press, 1986. P. 34–61.

65. Laurent N. La part réelle du langage: essai sur le nom propre et sur l'antonomase de nom commun. *L'Information Grammaticale*. 2011. N. 131. P. 48–51.

66. Les Trois mousquetaires en feuilleton. *Gallica*. URL :
<https://gallica.bnf.fr/html/und/presse-et-revues/les-trois-mousquetaires?mode=desktop> (дата звернення: 07.12.2023)

67. Lucius Licinius Lucullus. *Encyclopedia Britannica*. URL :
<https://www.britannica.com/biography/Lucius-Licinius-Lucullus> (дата звернення: 07.12.2023)

68. Notice bibliographique Mémoires de M. d'Artagnan, capitaine-lieutenant de la première compagnie des mousquetaires du roi, contenant quantité de choses

particulières et secrettes qui se sont passées sous le règne de Louis le Grand. *BnF Catalogue général – Bibliothèque nationale de France*. URL : <https://catalogue.bnf.fr/ark:/12148/cb30031879q> (дата звернення: 07.12.2023)

69. Quintana R., Cregan-Reid V., Bauer P. Gulliver's Travels. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/Gullivers-Travels> (дата звернення: 08.12.2023)

70. Renaud De Montauban. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/Renaud-de-Montauban-legendary-hero> (дата звернення: 08.12.2023)

71. Rush D. The Three Musketeers. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/The-Three-Musketeers> (дата звернення: 06.12.2023).

72. Sardanapalus. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/Sardanapalus-legendary-king-of-Assyria> (дата звернення: 14.11.2023)

73. Saul. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/biography/Saul-king-of-Israel> (дата звернення: 14.11.2023)

74. Souleyreau M.-C. V. Richelieu ou la quête d'Europe. Paris : Pygmalion, 2008. 385 p.

75. Sparta. *History*. URL : <https://www.history.com/topics/ancient-greece/sparta> (дата звернення: 06.12.2023)

76. Ten Commandments. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/Ten-Commandments> (дата звернення: 10.12.2023)

77. The Miser. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/topic/The-Miser-play-by-Moliere> (дата звернення: 06.12.2023)

78. Tous les livres. *Alexandre Dumas, suites, plagiats, pastiches, hommages et bandes dessinées*. URL : <https://www.pastichesdumas.com/php/listeindex.php> (дата звернення: 06.12.2023)

79. Vale M., Lanhers Y. St. Joan of Arc. *Encyclopedia Britannica*. URL : <https://www.britannica.com/biography/Saint-Joan-of-Arc> (дата звернення: 09.12.2023)

80. Zahorak A. The problem of precedentness in contemporary Slovak literature and its translation (as reflected in Hvorecky`s novel Tahiti). *Translating Slovak Literature into Foreign Languages: Achievements, Problems, Perspectives*. 2021. Vol. 2. No.1. P. 68–79. URL : <https://www.bridge.ff.ukf.sk/index.php/bridge/article/view/40> (дата звернення: 17.11.2023)

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

81. Duma A. The Three Musketeers. *Planet eBook*. URL : <https://www.planetebook.com/free-ebooks/the-three-musketeers.pdf> (дата звернення: 15.07.2023)

82. Dumas A. Les trois mousquetaires. *Ebooks Libres et Gratuits*. URL : https://www.ebooksgratuits.com/pdf/dumas_les_trois_mousquetaires.pdf (дата звернення: 15.07.2023)

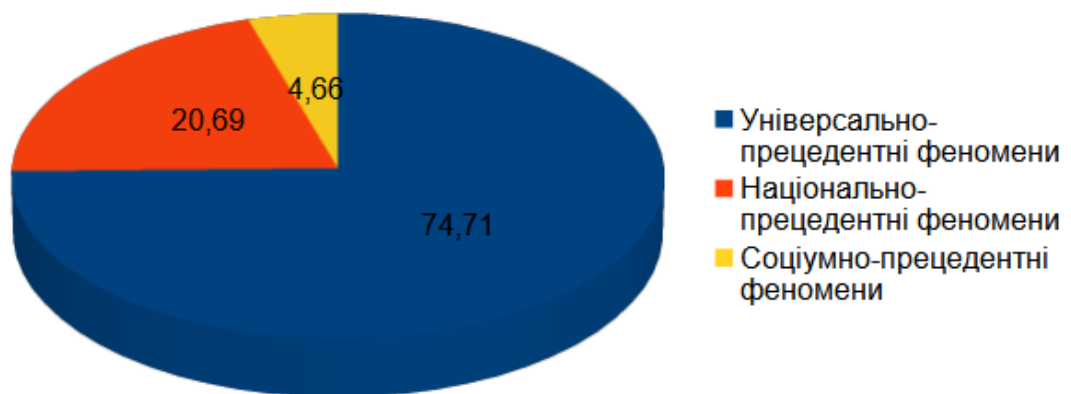
83. Dumas A. Les trois mousquetaires. I. *La Bibliothèque électronique du Québec*. URL : https://beq.ebooksgratuits.com/vents/Dumas_Les_trois_mousquetaires_1.pdf (дата звернення: 15.07.2023)

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

Співвідношення видів прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» Александра Дюма

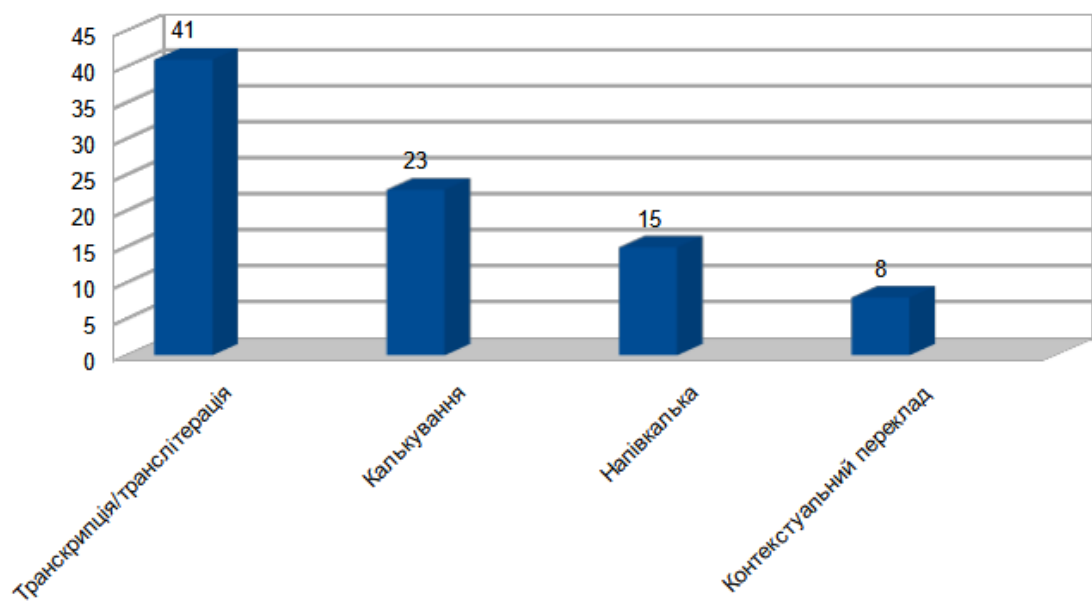
Рисунок А.1 – Співвідношення видів прецедентних феноменів у романі
«Три мушкетери» Александра Дюма, %



ДОДАТОК Б

Співвідношення способів відтворення прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» Александра Дюма

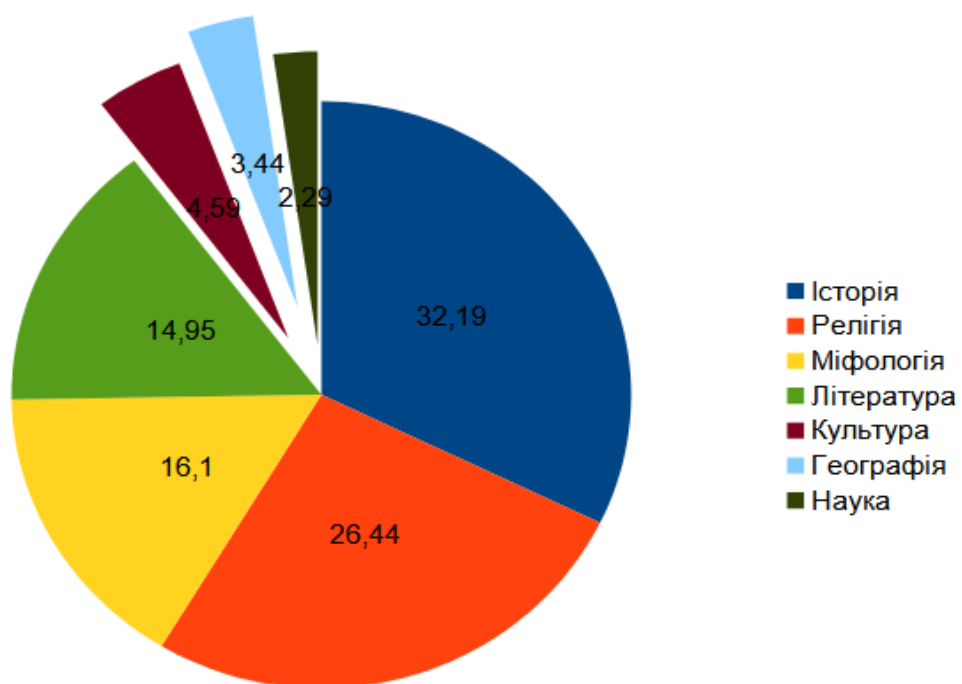
Рисунок Б.1 – Співвідношення способів відтворення прецедентних феноменів у романі «Три мушкетери» Александра Дюма



ДОДАТОК В

Співвідношення прецедентних феноменів у досліджуваному романі «Три мушкетери» Александра Дюма відповідно до їх джерела походження

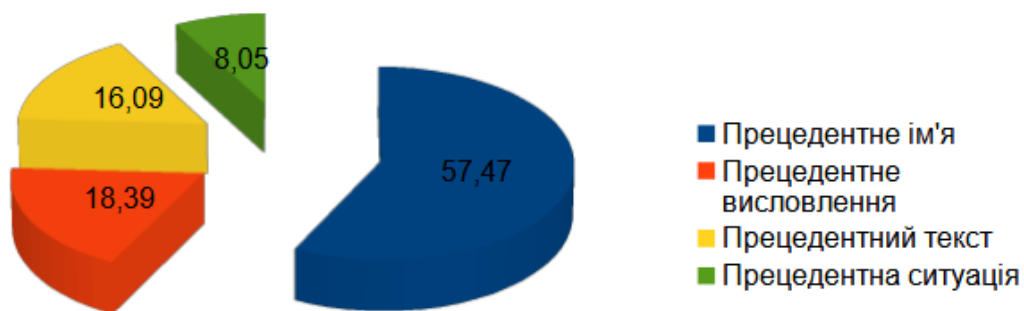
Рисунок В.1 – Співвідношення прецедентних феноменів у досліджуваному романі «Три мушкетери» Александра Дюма відповідно до їх джерела походження, %



ДОДАТОК Г

Співвідношення вживання прецедентних феноменів відповідно до їх типології у досліджуваному романі «Три мушкетери» Александра Дюма

Рисунок Г.1 – Співвідношення вживання прецедентних феноменів відповідно до їх типології у досліджуваному романі «Три мушкетери» Александра Дюма, %



ДОДАТОК Г

Прецедентні феномени, відібрані для дослідження

«Oui, un point de (1) saint Augustin sur lequel nous ne sommes pas d'accord, dit le Gascon».

«Так, одне місце зі святого Августина, з приводу якого ми не дійшли згоди, – сказав гасконець».

«La Bible, dit Aramis, nous fait une loi d'y croire : (2) l'ombre de Samuel apparut à Saül, et c'est un article de foi que je serais fâché de voir mettre en doute, Porthos».

«Біблія, – зауважив Арамис, – наказує нам вірити в привиди: тінь Самуїла з'явилася до Саула – це догмат віри, і мене дуже дратує, коли такі речі ставлять під сумнів, Портосе».

«En outre, sa probité était inattaquable, dans ce siècle où les hommes de guerre transigeaient si facilement avec leur religion et leur conscience, les amants avec la délicatesse rigoureuse de nos jours, et les pauvres avec (3) le septième commandement de Dieu».

«До того ж він був бездоганно чесним, і це в ту добу, коли військові так легко обходилися з вірою та совістю, коханці – з делікатністю, властивою для наших днів, а бідняки – із сьомою заповіддю Божою!»

«À merveille ! s'écria Athos, vous êtes le roi des poètes ; mon cher Aramis, vous parlez comme (4) l'Apocalypse et vous êtes vrai comme (5) l'évangile».

«Чудово! – вигукнув Атос – Ви король поетів; мій любий Арамисе, ви говорите, як Апокаліпсис, і прорікаєте істину, як Євангеліє».

«Felton crut entendre chanter (6) l'ange qui consolait les trois Hébreux dans la fournaise».

«Фелтонові здалося, що він чує пісню ангела, який утішав трьох біблійних

отроків у печі вогняній».

«Averti de ce qui venait de se passer par la présence du cardinal et par l'altération de la figure du roi, M. de Tréville se sentit fort **(7)** comme Samson devant les Philistins».

«Здогадавшись з присутності кардинала і розлюченого обличчя короля, про що вони говорили, пан де Тревіль не розгубився, а навпаки, відчув себе сильним, як Самсон перед філістимлянами».

«Parfaitement, s'écrièrent les deux autres gardes, **(8)** le jugement du roi Salomon».

«Чудово! – вигукнули двоє інших гвардійців. – Це суд царя Соломона».

«Elle trouva M. Bonacieux seul : le pauvre homme remettait à grand-peine de l'ordre dans la maison, dont il avait trouvé les meubles à peu près brisés et les armoires à peu près vides, la justice n'étant pas **(9)** une des trois choses que le roi Salomon indique comme ne laissant point de traces de leur passage».

«Молода жінка застала пана Бонасьє самого: бідолаха наводив лад у квартирі, де майже всі меблі були поламані, а шафи порожні, і думав, що правосуддя таки напевно не належить до тих трьох речей, про які цар Соломон сказав, ніби вони не залишають після себе й сліду».

«...or l'Écriture dit positivement : **(10)** “Faites un sacrifice au Seigneur”».

«Ще в Святому Письмі сказано: “Принесіть жертву Богові”».

«...d'ailleurs les Écritures disent : **(11)** “Confessez-vous les uns aux autres” ... ».

«До речі, в Святому Письмі сказано: “Сповідайтесь одне одному”».

(12) «“Ne jugez pas témérairement”, dit l'évangile , répliqua le cardinal».

«В Євангелії сказано: “Не судіть нерозважливо”, – заперечив кардинал».

«Il était donc ponctuel comme **(13)** la Samaritaine, et le plus rigoureux casuiste à l'égard des duels n'avait rien à dire».

«Отож Д'Артаньян з'явився так само точно, як Самаритянка, і найсуворіший суддя в законах дуелі не міг би нічого йому закинути».

«Bien dit, s'écria Aramis ; tu ne parles pas souvent, Athos, mais quand tu parles, c'est comme **(14)** saint Jean Bouche d'or».

«Чудово, Атосе! – вигукнув Араміс – Ти говориш не часто, та вже коли скажеш, то не гірше за Іоанна Златоуста».

«C'est que la maîtresse est un des moyens favoris du cardinal, il n'en a pas de plus expéditif : une femme vous vend pour dix pistoles, témoin **(15)** Dalila».

«Бо жінка – одне з найулюбленіших і найдійовіших знарядь кардинала: жінка продасть вас за десять пістолів, свідченням чого є хоч би Даліла».

«Sa tête, aux yeux perçants, au nez droit, au menton dessiné comme celui de **(16)** Brutus, avait un caractère indéfinissable de grandeur et de grâce... ».

«... його обличчя з проникливими очима, прямим носом і чітко окресленим, як у Брута, підборіддям, мало в міру владний і привітний вигляд».

«Tu crois, et cependant tu es le complice de cet enfant de **(17)** Bélicial qu'on appelle Lord de Winter».

«Ти кажеш, що віриш, а тим часом ти – спільник цього виродка Веліала, якого звуть лордом Вінтером!»

«**(18)** Ils ont des yeux, s'écria Milady, et ils ne verront pas ; ils ont des oreilles, et ils n'entendront point».

«Хто має очі, не побачить! – вигукнула міледі. – Хто має вуха, не почує!»

«Mais, non, dit-elle, ce n'est pas à moi d'être **(19)** la Judith qui délivrera Béthulie de

cet Holopherne».

«Дарма, мені не бути Юдиф'ю, яка визволить Ветулію від Олоферна».

«Felton..., dit-elle, vous êtes grand comme **(20)** Judas Macchabée ! Si vous mourez, je meurs avec vous : voilà tout ce que je puis vous dire».

«Фелтоне, – сказала вона, – ви великий, як Іуда Маккавей! Якщо ви помрете, я помру разом з вами».

«En attendant, il considéra Athos comme un Achille, Porthos comme un Ajax, et Aramis comme **(21)** un Joseph».

«А тим часом він вважав Атоса Ахіллом, Портоса – Аяксом і Арамиса – Йосифом».

«Livre à **(22)** Baal sa victime.

Jette aux lions le martyr :

Dieu te fera repentir !...

Je crie à lui de l'abîme».

«Киньте в пазурі Ваала

Бідну жертву зради й мсти:

Раю вам не досягти!..

Я навіки вас прокляла».

«Tu crois, et cependant tu me livres à celui qui remplit et souille le monde de ses hérésies et de ses débauches, à cet infâme Sardanapale que les aveugles nomment le duc de Buckingham et que les croyants appellent **(23)** l'Antéchrist».

«Ти кажеш, що віриш, а тим часом віддаєш мене тому, хто наповнює й оскверняє світ єрессю та розбещеністю, цьому мерзенному Сарданапалові, якого сліпці звать герцогом Бекінгемом, а віруючі – антихристом!»

«Cependant, lorsqu'il assista au dîner que donnait son maître et qu'il vit celui-ci tirer

en payant une poignée d'or de sa poche, il crut sa fortune faite et remercia le Ciel d'être tombé en la possession d'un pareil **(24) Crésus**».

«Та, прислуговуючи за обідом, який давав його новий хазяїн, і побачивши, як, розплачуючись, той витяг з кишені пригорщу золотих, Планше вирішив, що знайшов своє щастя, і подякував долі за те, що потрапив на службу до такого креза».

«Revenons donc à ma bague, ou plutôt à la vôtre, vous toucherez la moitié de la somme qu'on nous donnera sur elle ou je la jette dans la Seine, **(25) et je doute que, comme à Polycrate, quelque poisson soit assez complaisant pour nous la rapporter**».

«Ви візьмете половину тих грошей, які нам за нього дадуть, або я викину його в Сену, а я не певен того, чи знайдеться знову рибина, яка буде настільки люб'язна, що принесе його нам, неначе Полікратові».

«Hein ! vous parlez de débauches, **(26) madame Messaline**, vous parlez de crimes, Lady Macbeth !»

«І ви ще кажете про розбещеність, пані Мессаліно, леді Макбет!»

«Je vous rends la liberté à l'instant même, je vous proclame une vertu, je vous surnomme **(27) la Lucrece** de l'Angleterre»

«Я повертаю вам свободу, засвідчую вашу доброчесність і проголошую вас Лукрецією Англії».

«Et moi je dis que vous en êtes **(28) le Sextus**, moi je vous dénonce aux hommes comme je vous ai déjà dénoncé à Dieu...»

«А я скажу, що ви її Секст, я викрию вас перед людьми, як уже викрила перед Богом...»

«Festin décidément, s'écria maître Coquenard en s'agitant sur sa chaise, véritable festin, epulae epularum ; **(29) Lucullus** dîne chez Lucullus».

«Оце бенкет! Справжній бенкет! – вигукнув метр Кокнар, засовавшись на кріслі. – *Epulae epularum*; Лукулл обідає у Лукулла».

«Et vous, vous passeriez un triste quart d'heure avec **(30)** le duc Rouge, reprit Aramis».

«А ви б дізналися, почім пуд лиха, від червоного герцога, – підхопив Арамис».

«... en attendant, il jeta les yeux sur cette malheureuse ville, qui renfermait tant de misère profonde et tant d'héroïques vertus, et, se rappelant le mot de Louis XI, son prédécesseur politique, comme lui-même était le prédécesseur de Robespierre, il murmura cette maxime du compère de Tristan : **(31)** “Diviser pour régner”».

«А тим часом, дивлячись на це нещасне місто, що поєднувало такі страшні злигодні з такою героїчною мужністю, кардинал, пригадуючи слова Людовіка XI, свого політичного попередника, подібно до того, як сам він був попередником Робесп'єра, повторював вислів цього спритного заступника Трістана: “Розділяти, щоб владарювати”».

«Avec un pareil vade-mecum, d'Artagnan se trouva, au moral comme au physique, une copie exacte du **(32)** héros de Cervantes, auquel nous l'avons si heureusement comparé lorsque nos de-voirs d'historien nous ont fait une nécessité de tracer son portrait».

«З таким vade mecum Д'Артаньян був схожий – і морально, й фізично – на героя Сервантеса, з котрим ми його так щасливо порівняли, малюючи, за обов'язком оповідача, портрет нашого героя».

«Don Quichotte **(33)** prenait les moulins à vent pour des géants et les moutons pour des armées, d'Artagnan prit chaque sourire pour une insulte et chaque regard pour une provocation».

«Дон Кіхот мав вітряки за велетнів, а отару овець – за армію; Д'Артаньян вбачав у кожній посмішці образу і в кожному погляді – виклик».

«Il est en effet bien lâche, murmura l'hôte en s'approchant de d'Artagnan, et essayant par cette flatterie de **(34)** se raccommoder avec le pauvre garçon, comme le héron de la fable avec son limaçon du soir».

«А він і справді боягуз, – пробурмотів корчмар, підходячи до Д'Артаньяна й сподіваючись лестощами заслужити довіру бідолашного юнака, а потім обдурити його, як чапля в байці обдурює слимака».

«... que ferons-nous d'un cheval pour nous deux, je ne puis pas monter en croupe **(35)** nous aurions l'air des deux fils Aymon qui ont perdu leurs frères... ;

«Не можу ж я сісти позаду вас, аби ми скидались на двох синів Емона, які загубили свого брата...».

«De loin ils aperçurent Aramis mélancoliquement appuyé sur sa fenêtre et **(36)** regardant, comme ma sœur Anne, poudroyer l'horizon».

«Ще здалеку вони побачили Арамиса, який сумно сидів біля розчиненого вікна і, немов славнозвісна сестриця Анна з казки, дивився, як клубочиться курява над дорогою».

«...figurez-vous **(37)** don Quichotte à dix-huit ans...».

«Уявіть собі Дон Кіхота вісімнадцяти років...».

«Et cette sensation avait été d'autant plus pénible au jeune d'Artagnan (ainsi s'appelait le don Quichotte de cette autre **(38)** Rossinante)...».

«І ця сенсація була тим прикріша для юного Д'Артаньяна (так звали молодого Дон Кіхота на його новоявленому Россинанті)...».

«Il se crut transporté dans ce fameux pays des géants où **(39)** Gulliver alla depuis et eut si grand-peur...».

«Юнакові здалося, ніби він перенісся до тієї славнозвісної країни велетнів, куди згодом потрапив Гуллівер і де він натерпівся такого страху».

«Mme Coquenard a donc le pas sur (40) Harpagon».

«Отже, пані Кокнар виявилась попередницею Гарпагона».

«Hein ! vous parlez de débauches, madame Messaline, vous parlez de crimes, (41) Lady Macbeth !»

«І ви ще кажете про розбещеність, пані Мессаліно, леді Макбет!»

«Ce qui veut dire : (42) “Défiez-vous de l’ennemi qui vous fait des présents”».

«Це означає: “Стережіться ворога, який робить вам подарунки”».

«(43) Tous pour un, un pour tous».

«Всі за одного, один за всіх!»

«– Non ; je vous disais seulement qu’un joli mulet avait quelquefois aussi bon air qu’un cheval, et qu’il me semble qu’en vous procurant un joli mulet pour Mousqueton...

– Va pour un joli mulet, dit Porthos ; vous avez raison, j’ai vu de très grands seigneurs espagnols dont toute la suite était à mulets. Mais alors, vous comprenez, madame Coquenard, (44) un mulet avec des panaches et des grelots ?»

«– Та ні! Я тільки хотіла сказати, що гарний мул часто не гірший за коня, і мені здається, що, коли придбати для Мушкетона гарного мула...

– Хай буде гарний мул, – погодився Портос – Ви маєте слухність, я сам бачив дуже знатних іспанських вельмож, у яких весь почет їздив на мулах. Але тоді, як ви самі розумієте, пані Кокнар, мул має бути з китицями й бубонцями».

«Un vieux proverbe dit : (45) “Tel maître, tel valet”».

«У давньому прислів’ї мовиться: “Який хазяїн, такий і слуга”».

«(46) La fin excuse les moyens, comme vous dites, vous autres Français, n’est-ce pas ?»

«Кінець – ділу вінець, як кажуть французи, чи не так?»

«(47) La nuit, tous les chats sont gris».

«Уночі всі коти сірі».

«(48) D'autant plus que les réflexions de Bonacieux étaient toutes couleur de rose».

«До того ж думки Бонасьє були якнайутішніші».

«Ah ! vous voulez rire et m'éprouver ? dit d'Artagnan que la colère commençait à

(49) prendre aux cheveux comme Minerve prend Achille, dans l'Iliade».

«Ви глузуєте з мене, випробовуючи моє терпіння? – вигукнув Д'Артаньян, якого гнів уже вхопив за чуба, як Мінерва Ахілла в "Іліаді"».

«Les laquais, de leur côté, (50) les coursiers d'Hippolyte, partageaient la triste peine de leurs maîtres».

«Слуги, подібно до бойових коней Іпполіта, поділяли сумну долю своїх панів».

«Porthos, vous êtes prétentieux comme (51) Narcisse, je vous en préviens, répondit Aramis...».

«Портосе, ви самовпевнені, як Нарцис, мушу вам це сказати, – відповів Араміс...».

«Leur contenance, bien qu'elle ne fût pas tout à fait tranquille, excita cependant, par son laisser-aller à la fois plein de dignité et de soumission, l'admiration de d'Artagnan, qui voyait dans ces hommes des demi-dieux, et dans leur chef (52) un Jupiter olympien armé de toutes ses foudres».

«Хоч мушкетери й не були зовсім спокійні, проте трималися так невимушено, гідно й водночас покірливо, що Д'Артаньян, який мав цих людей за напівбогів, а їхнього начальника – за могутнього Юпітера-громовержця, нестямився від захвату».

«En attendant, il considéra Athos comme (53) un Achille, Porthos comme (54) un Ajax, et Aramis comme un Joseph».

«А тим часом він вважав Атоса Ахіллом, Портоса – Аяксом і Арамиса – Йосифом».

«Mais on n'arrivait pas ainsi chez le futur abbé ; les défilés de la chambre d'Aramis étaient gardés ni plus ni moins que (55) les jardins d'Aramis».

«Але не так просто було потрапити до майбутнього абата: підступи до Арамисової кімнати охоронялися не менш суворо, ніж сади Арміди».

«...nous venons de faire nos comptes avec (56) une lésinerie de Spartiates...»

«Ми прикинули всі наші можливі витрати з невибагливістю спартанців...»

«D'Artagnan retrouva (57) la Circé qui l'avait déjà enveloppé de ses enchantements».

«Перед Д'Артаньяном знову постала Цирцея, що вже давно причарувала його».

«...on eût dit que la Bastille se dressait devant vous et que la gigantesque (58) Méduse vous changeait en pierre».

«...можна було подумати, що ворота Бастилії вже зачинилися за вами й що величезна Медуза от-от оберне вас на каміння».

«Mon cher Athos, dit Aramis, vous parlez comme (59) Nestor, qui était, comme chacun sait, le plus sage des Grecs».

«Любий мій Атосе, – відповів Арамис, – ви говорите як Нестор, який – це ж бо всім відомо! – був найбільшим мудрецем у Греції».

«Tu crois, et cependant tu me livres à celui qui remplit et souille le monde de ses hérésies et de ses débauches, à cet infâme (60) Sardanapale que les aveugles nomment le duc de Buckingham et que les croyants appellent l'Antéchrist».

«Ти кажеш, що віриш, а тим часом віддаєш мене тому, хто наповнює й оскверняє світ єрессю та розбещеністю, цьому мерзенному Сарданапалові, якого сліпці звать герцогом Бекінгемом, а віруючі – антихристом!»

«Qui êtes-vous, qui êtes-vous ? s'écria-t-il en joignant les mains ; êtes-vous une envoyée de Dieu, êtes-vous un ministre des enfers, êtes-vous ange ou démon, vous appelez-vous Eloa ou Astarté ?»

«Хто ви така, хто ви така? – вигукнув він, благально стискаючи руки. – Провісниця неба чи служниця пекла; ангел чи демон; (61) Еола чи (62) Астарта?»

«D'Artagnan enleva les trois ou quatre carreaux qui faisaient de sa chambre (63) une autre oreille de Denys, étendit un tapis à terre, se mit à genoux, et fit signe à Mme Bonacieux de se pencher, comme il le faisait, vers l'ouverture».

«Він вийняв три чи чотири паркетини, завдяки чому його кімната перетворилась на подобу діонісієвого вуха, розстелив долі килимок, став на коліна і знаком запропонував пані Бонасьє схилитися над отвором».

«Il y songeait, lui, et sérieusement même, se creusant la cervelle pour trouver une direction à cette force unique quatre fois multipliée avec laquelle il ne doutait pas que, comme avec (64) le levier que cherchait Archimède, on ne parvînt à soulever le monde, lorsque l'on frappa doucement à la porte».

«Він саме поринув у свої міркування й сушив собі голову, куди найкраще спрямувати цю неповторну чотириєдину силу, за допомогою якої, немов важелем Архімеда, вони, безперечно, перевернуть світ, коли хтось легенько постукав у двері».

«...on eût dit que (65) la Bastille se dressait devant vous et que la gigantesque Méduse vous changeait en pierre».

«...можна було подумати, що ворота Бастилії вже зачинилися за вами й що

величезна Медуза от-от оберне вас на каміння».

«Le premier lundi du mois d'avril 1625, le bourg de Meung, où naquit l'auteur du Roman de la Rose, semblait être dans une révolution aussi entière que si les huguenots en fussent venus faire une seconde **(66)** Rochelle».

«У перший понеділок квітня місяця 1625 року все містечко Менг, де народився автор "Роману про Троянду", охопило таке хвилювання, наче туди прийшли гугеноти, щоб влаштувати другу Ла-Рошель».

«On ne gagne pas toutes les batailles. Le grand Pompée a perdu **(67)** celle de Pharsale, et le roi François Ier, qui, à ce que j'ai entendu dire, en valait bien un autre, a perdu cependant **(68)** celle de Pavie».

«Не можна ж вигравати всі бої. Великий Помпей програв бій коло Фарсала, а король Франциск Перший, котрий, як мені казали, був не гіршим за інших, усе-таки програв бій під Павією».

«— Mais c'est une victoire, cela ! s'écria le roi tout rayonnant ; une victoire complète ! — Oui, sire, aussi complète que **(69)** celle du pont de Cé».

« — Та це ж перемога! — радісно вигукнув король. — Блискуча перемога! — Так, ваша величносте, така ж блискуча, як біля моста Се».

«Votre Éminence veut parler du **(70)** coup de couteau de la rue de la Ferronnerie?»

«Ваше високопреосвященство має на увазі удар кинджалом на Залізній вулиці?»

«C'est ainsi que parlaient et faisaient ces preux du temps de **(71)** Charlemagne, sur lesquels tout cavalier doit chercher à se modeler».

«Так говорили й чинили рицарі часів Карла Великого, яких повинні наслідувати всі шляхетні люди».

«Moi, Monseigneur, répondit Milady, je ne crois rien, je cite un fait, voilà tout,

seulement, je dis que si je m'appelais (72) Mlle de Monpensier ou la reine (73) Marie de Médicis, je prendrais

moins de précautions que j'en prends, m'appelant tout simplement Lady Clarick».

«Особисто я, ваша світлосте, взагалі нічого не гадаю, – відповіла міледі, – я наводжу факти – тільки й того. Я лише кажу, що коли б носила ім'я мадемуазель де Монпансьє або королеви Марії Медичі, то стереглася б куди менше, ніж тепер, називаючись леді Кларік».

«... un des comtes de ma province, c'est-à-dire du Berry, noble comme (74) un Dandolo ou (75) un Montmorency...».

«...один граф, родом з тієї ж провінції, що й я, тобто з Беррі, знатний, як Дандоло або Монморансі...».

«Eh bien, une pareille femme, qui mettrait le couteau de (76) Jacques Clément ou de (77) Ravaillac aux mains d'un fanatique, sauverait la France».

«Ну що ж! Така жінка, вклавши в руки якого-небудь фанатика кинджал Жана Клемана або Равальяка, врятувала б Францію».

«Il y avait plus, son port était la dernière porte ouverte aux Anglais dans le royaume de France ; et en la fermant à l'Angleterre, notre éternelle ennemie, le cardinal achevait l'œuvre de (78) Jeanne d'Arc et (79) du duc de Guise».

«Більше того, порт Ла-Рошелі був останнім морським портом, що відкривав англійцям вхід до французького королівства, і, закриваючи його для Англії, цього споконвічного ворога Франції, кардинал мав завершити справу Жанни д'Арк і герцога де Гіза».

«...or votre thèse plaira aux dames, voilà tout ; elle aura le succès (80) d'une plaidoirie de maître Patru...»

«... отож, ваша дисертація сподобається дамам – тільки й того; вона матиме успіх не більший, ніж якась захисна промова пана Патрю».

«...on parlait des bonnes fortunes de Tréville comme on avait parlé vingt ans auparavant de **(81)** celles de Bassompierre – et ce n'était pas peu dire».

«...про його успіхи в жінок говорили так само багато, як за двадцять років до того розповідали про любовні пригоди Бассомп'єра, а це немало важило».

«... et c'est d'Artagnan qui la tient prisonnière et qui va l'envoyer dans quelque immonde **(82)** Botany-Bay, dans quelque **(83)** Tyburn infâme de l'océan Indien».

«... і той самий Д'Артаньян тримає її в ув'язненні й запроторить до якогось проклятого Ботанібея, до якогось ганебного Тайберна в Індійському океані».

«...à qui l'œil n'avait été donné que pour voir si le roi était mécontent de quelqu'un, et la main que pour frapper ce déplaisant quelqu'un : **(84)** un Besme, **(85)** un Maurevers, **(86)** un Poltrot de Méré, **(87)** un Vitry».

«Око служило йому для того, щоб стежити, чи не гнівається король на когось, а рука – щоб бити його ворогів, хоч би хто вони були, – Бем, Моревер, Польтро де Мере або Вітрі».